

Peter Štih

Ustoličevanje koroških vojvod med zgodovino in predstavami: problemi njegovega izročila, razvoja in poteka kot tudi njegovo razumevanje pri Slovencih

UDK 34(09):930:94(436.5=163)

ŠTIH Peter, dr., red. prof., Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2, peter.stih@guest.arnes.si

Ustoličevanje koroških vojvod med zgodovino in predstavami: problemi njegovega izročila, razvoja in poteka kot tudi njegovo razumevanje pri Slovencih

Zgodovinski časopis, Ljubljana 66/2012 (146), št. 3-4, str. 306–343, cit. 132

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (De., Sn., En.)

Razprava poskuša pokazati, kako se predstave, ki jih ima javnost o ustoličevanju koroških vojvod, razlikujejo od dejanskega stanja v zgodovini, kjer kljub dolgi znanstveni tradiciji ostaja še vedno odprta cela vrsta vprašanj. Glavni razlog za takšno stanje je povezan s skromnimi viri, ki so bili zelo različno ocenjevani, od tega pa je bila v največji meri odvisna tudi interpretacija izvora, razvoja in pomena obreda ustoličevanja skozi stoletja. Na koncu je obravnavano razumevanje ustoličevanja koroških vojvod pri Slovencih, ki v njem vidijo izraz svoje nekdanje zgodnjeredneške državnosti in razumejo posledično knežji kamen kot enega od najpomembnejših simbolov svoje zgodovine, zaradi česar prihaja do ponavljajočih se sporov z avstrijskimi sosedi na Koroškem, ki razumejo knežji kamen prvenstveno kot spomenik koroške zgodovine.

Ključne besede: ustoličevanje koroških vojvod, knežji kamen, Karantanija, Koroška, Slovenci.

UDC 34(09):930:94(436.5=163)

ŠTIH Peter, Ph.D., Full Professor, University in Ljubljana, Faculty of Arts, Department of History, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2, peter.stih@guest.arnes.si

The Enthronement of the Dukes of Carinthia between History and Imagination: Issues of Its Tradition, Development, and Course, and Its Perception by the Slovenes

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 66/2012 (146), No. 3-4, pp. 306–343, 132 notes

Language: Sn. (De., Sn., En.)

The study discusses how the notions held by the general public about the enthronement of the Dukes of Carinthia differ from the position of historiography where, in spite of its long scientific tradition, a number of related issues remain unsolved. This is largely due to scarce sources that have been differently evaluated, which largely resulted in different interpretations of the origin, development, and significance of enthronement ceremonies through the centuries. The final segment of the study discusses how the enthronement of the dukes of Carinthia is understood by the Slovenes, who perceive it as an expression of their former Early Medieval statehood, and consequently interpret the Prince's Stone as one of their most significant historical symbols. This has led to repeated disputes with their Austrian neighbors in Carinthia, who understand the Prince's Stone primarily as a symbol of Carinthian history.

Key Words: enthronement of the dukes of Carinthia, the Prince's Stone, Carantania, Carinthia, Slovenes

Uglaševanje¹

Sodobno zgodovinopisje se že več kot stoletje intenzivno ukvarja z vprašanjem ustoličevanja koroških vojvod. V tem času je nastala že skoraj nepregledna in komaj obvladljiva množica raziskav.² Podpisali so jih številni ugledni in zaslužni raziskovalci preteklosti, ki so velikokrat z občudovanja vredno erudicijo in prodornostjo poskušali rešiti enega »ključnih problemov koroške zgodovine.«³ A kljub temu da je bil v tej dolgi znanstveni tradiciji in diskusiji rešen marsikateri problem, ostaja brez jasnih ali enoznačnih odgovorov še vedno cela vrsta temeljnih vprašanj. Glavni razlog za takšno stanje je povezan z viri za ustoličevanje koroških vojvod, kjer – zlasti velja to za tri ključne vire iz poznega srednjega veka, ki edini natančneje opisujejo sam potek obreda in o katerih bo več govora v nadaljevanju – obstajajo različna mnenja o njihovem kronološkem zaporedju in posledično tudi o njihovi medsebojni odvisnosti ter vrednosti. Takšno stanje, kjer so različni raziskovalci različno ocenjevali in vrednotili ključne vire, je imelo za posledico tudi zelo različne interpretacije obreda samega, njegovega poteka in razvoja.

V tem okviru je treba opozoriti še na eno hipoteko, ki dodatno bremeni raziskave, povezane z ustoličevanjem koroških vojvod. Gre za problem poznavanja in posledično recepcije slovenske historiografije, ki je zlasti z raziskavami Josipa Mala, Ljudmila Hauptmanna in predvsem Boga Grafenauerja prispevala nekatera ključna dela v bibliografijo o ustoličevanju koroških vojvod. Zaradi jezikovne bariere so ostala ta dela širšemu krogu (v glavnem nemško govorečih) raziskovalcev nedostopna oziroma so jih poznali in jih poznajo samo po njihovih bolj ali manj kratkih povzetkih. To seveda ne more odtehtati poznavanja celotnih tekstov, saj prinašajo povzetki prvenstveno le rezultate njihovih raziskav, ne pa tudi njihove argumentacije ali pa kritike drugačnih mnenj. Še zlasti je za obžalovati, da je zato ostala večini neslovenskih raziskovalcev v celotni obliki nedostopna zaenkrat še vedno najobsežnejša monografija o ustoličevanju koroških vojvod, ki jo je napisal

¹ *Prispevek predstavlja aktualizirano, razširjeno in dopolnjeno besedilo razprave Die Kärntner Herzogseinsetzung zwischen Geschichte und Vorstellungen: Probleme ihrer Überlieferung, Entwicklung und ihres Verlaufs sowie der Rezeption bei den Slowenen, ki je bila v nemščini objavljena v monografiji Sabine Nikolay, Der Kärntner Fürstenstein im Bild. Darstellungen eines europäischen Rechtsdenkmales (Klagenfurt/Celovec–Ljubljana/Laibach 2010), str. 261–299.*

² Najboljši pregled zgodovine raziskav ima Grafenauer, *Ustoličevanje*, str. 9–68; isti, *Deset let proučevanja*, str. 176 sl.; isti, *Ustoličevanje in vojvodski prestol*, str. 112 sl.

³ Fräss-Ehrfeld, *Geschichte Kärntens* 1, str. 348.

Bogo Grafenauer in v kateri je bila doslej opravljena najbolj popolna, najbolj natančna in najbolj obsežna (tekstna) kritika virov, povezanih s problematiko ustoličevanja koroških vojvod, ki še danes, šestdeset let od izida, ni izgubila svoje aktualnosti in pomena. Prav zaradi tega pripravlja Zgodovinski časopis v sodelovanju s Slovensko akademijo znanosti in umetnosti nemški prevod tistega dela omenjenega Grafenauerjeve knjige, ki se nanaša na obred ustoličevanja in z njim zvezano problematiko.

Nič manjše probleme kot pisani viri povzročata tudi oba materialna spomenika ustoličevanja: knežji kamen in vojvodski stol. Nastanek slednjega tako nekateri postavljajo že v 9. stoletje, drugi pa šele v 14. stoletje.⁴ Med obema skrajnima časovnima točkama je pol tisočletja in ni si težko predstavljati, kaj to pomeni za interpretacijo in rekonstrukcijo obreda samega. Dodatno otežuje vse skupaj še dejstvo, da ni jasno, ali je vojvodski stol nastal naenkrat v obliki, kakor jo poznamo danes, ali pa ga je prvotno predstavljal le zahodni, »palatinski« sedež, ki je sprva sploh morda imel vlogo knežjega kamna. In ker se tozadevna argumentacija praviloma sklicuje tudi na zgoraj omenjene pisane vire, v katerih se omenjajo *lapis*, *sedes tribunalis*, *stain*, *gesidel*, *stül* ipd. in glede katerih genealogije, kronologije in zgodovinske vrednosti ni konsenza, se vse skupaj na neki način vrti v začaranem krogu. Podobno velja tudi za knežji kamen, okrog katerega poteka v zadnjem času predvsem diskusija, ali je ta spomenik že prvotno stal na mestu pri Krnskem gradu, kakor je upodobljen na znameniti Pernhartovi risbi iz okrog 1855, in od koder je bil leta 1862 prepeljan v Celovec.⁵

Prikazi obreda ustoličevanja v zgodovinskih pregledih in šolskih učbenikih, ki odločilno (so)oblikujejo zgodovinsko zavest in podobo zgodovine v javni rabi, so zato nujno lahko le bolj ali manj posrečeni povzetki še precej odprtega stanja raziskav, kjer je veliko manj trdnega in jasnega, kot bi lahko sklepali prav na podlagi takšnih prikazov. Problematika ustoličevanja koroških vojvod je zato še vedno aktualna za zgodovinopisje, kjer je drugače obred že zelo zgodaj zbujal veliko zanimanje tako v domačih kot širših krogih in ki se lahko tozadevno ozre na presenetljivo dolgo tradicijo. Ustoličevanje koroških vojvod je bilo namreč deležno širokega zanimanja, že daleč preden se je z obsežnim delom Paula Puntscharta iz leta 1899⁶, v katerem so bili prvič na enem mestu zbrani vsi relevantni viri o ustoličevanju, začela »nova doba«⁷ v preučevanju obreda.

Doma, na Koroškem, je obred literarno živel naprej tudi potem, ko ni bil od leta 1414 noben koroški vojvoda več ustoličen na knežjem kamnu. To je bila zasluga deželnega zgodovinopisja od Jakoba Unresta do Michaela Gotharda Christalnicka oziroma Hieronima Megiserja, ki mu je v svojih pregledih koroške zgodovine

⁴ Gl. npr. Ginhart, Herzogsitz, str. 460 sl.; Steinmann, Älteste Zeremonie, str. 494; Dopsch, Pfalzgrafschaft, str. 120 sl.

⁵ Gl. Pleterski, Mitska stvarnost, str. 16 sl., 61 sl.; Kahl, Akzente, str. 226 sl.; Dolenz – Baur, Karnburg, str. 149 sl.

⁶ Puntschart, Herzogseinsetzung und Huldigung.

⁷ Grafenauer, Ustoličevanje, str. 10.

Slika 1: Risba Marka Pernharta iz okrog 1855 je edina upodobitev knežjega kamna na Krnskem gradu. V ozadju je vidna cerkev sv. Petra in Pavla (iz: Fräss-Erhfeld, Geschichte Kärntens 1, str. 85).

odmerilo nespregledljivo mesto.⁸ Nič manj niso bili za ohranjanje spomina na ustoličevanje zaslužni tudi koroški deželni stanovi, ki so v 16. stoletju za uveljavitev svojih političnih interesov z veliko samozavestjo posegli po zgodovinski argumentaciji in s tem tudi po ustoličevanju.⁹ Kako pomembno mesto je v zavesti koroških deželnih stanov in s tem tudi v koroškem zgodovinskem spominu imelo ustoličevanje koroških vojvod, najbolje kažejo poslikave v Grbovni dvorani Deželne hiše v Celovcu, ki jih je po naročilu koroških deželnih stanov leta 1740 naslikal Josef Ferdinand Fromiller. Poleg grbov članov deželnih stanov in deželne uprave krasijo stanovsko reprezentančno dvorano tudi tri velike freske, ki prikazujejo dogodke, za katere so koroški stanovi še v času knežjega absolutizma menili, da najbolje predstavljajo njihovo zgodovino, avtonomijo in razmerje do deželnega kneza. To so bili dedni poklon takrat aktualnemu deželnemu knezu cesarju Karlu VI. leta 1728, podaritev Celovca deželnim stanovom s strani Maksimilijana I. leta 1518 in – obred ustoličenja koroškega vojvode.¹⁰ Freska, pod katero stoji od leta 2006 tudi knežji kamen, odraža centralni pomen, ki ga je za deželne stanove

⁸ Fräss-Erhfeld, *Geschichte Kärntens* 1, str. 485 sl., 594 sl.; ista, *Geschichte Kärntens* 2, str. 295 sl., 539 sl., 668 sl.

⁹ Neumann, *Wirklichkeit und Idee*, str. 78 sl., zlasti 92 sl.

¹⁰ Deuer, *Landhaus*, str. 61 sl.; Neubauer-Kienzl – Deuer – Mahlknecht, *Barock*, str. 130 sl.

Slika 2: Knežji kamen pod Fromillerjevo fresko obreda ustoličenja koroškega vojvode v Grbovni dvorani Deželne hiše v Celovcu (foto: K. Alesch).

še sredi 18. stoletja imelo ustoličevanje v zgodovini Koroške.¹¹ Vedno znova jih je spominjala in opominjala, da so bili oni, se pravi dežela, tisti, ki so postavljali vsakokratnega vladarja. Bila je prispodoba koroške stare in izjemne zgodovine, na katero se pri doseganju svojih političnih ciljev niso sklicevali samo koroški deželni stanovi, ampak tudi vladarska dinastija Habsburžanov, ki je že kmalu po sredi 14. stoletja z njo utemeljevala svoj nadvojvodski naslov.¹²

V širšem evropskem okviru pa je bil za poznavanje in recepcijo ustoličevanja koroških vojvod odločilen humanizem. Z opisom v delu *De Europa* (1458) Aeneasa Silvia Piccolominijsa, je obred, ki ga je učeni humanist in kasnejši papež Pij II. označil za »slavnost, o kateri se ne sliši nikjer drugje«, ¹³ postal že v 16. stoletju sestavni del kánona humanistično-kozmoografske učenosti in njegovo poznavanje je že pred koncem 18. stoletja npr. doseglo celo Ameriko.¹⁴

A kot kaže bogata dokumentacija, pred kratkim zbrana in objavljena v knjigi Sabine Nikolay, je ustoličevanje koroških vojvod, predvsem pa njegov glavni

¹¹ Gl. npr. Fräss-Ehrfeld, Fürstenstein, str. 61 sl.

¹² Neumann, Wirklichkeit und Idee, str. 92 sl.; Steinmann, Älteste Zeremonie, str. 484, 487; Baum, Rudolf IV., str. 73 sl.

¹³ Enee Silvii Piccolomini postea Pii PP. II De Evropa, XX/64 (*Quotiens novus princeps rei publicae gubernationem init, solenitatem nusquam alibi auditam observant*).

¹⁴ Gl. Puntchart, Herzogseinsetzung, str. 78 sl.; Kehnel, *Toren Spil* und Geltungsmacht, str. 487; Felicijan, Slovenstvo in prva ustava ZDA, str. 53 sl. (poznavanje ustoličevanja pri Thomasu Jeffersonu).

simbol – knežji kamen – obdržalo svojo aktualnost vse do danes.¹⁵ Ta aktualnost se je po osamosvojitvi Slovenije leta 1991 samo še povečala in knežji kamen je postal celo predmet ostrih čežkaravanških polemik in sporov, ki so bili velikokrat tudi ali predvsem zelo emocionalni. Ti so se prvič razvneli, ko je Slovenija leta 1991 natisnila knežji kamen na svojem takratnem prehodnem plačilnem sredstvu, t. i. bonih, in ponovno, ko je bilo leta 2005 objavljeno, da bo knežji kamen upodobljen tudi na »slovenski« strani evrokovanca za dva centa.¹⁶ Nazadnje je knežji kamen za krajši čas polnil časopisne strani in pisma bralcev pozimi 2011–2012. Takrat je kulturni referent koroške deželne vlade Harald Dobernig izjavil, da je »po vprašanju krajevnih napisov sedaj rešeno tudi vprašanje knežjega kamna« in da »knežji kamen ni slovanski pravni simbol«.¹⁷ Oporo za svojo samozavestno trditev, za katero nisem mogel izjaviti drugega, kot da gre »za veliko neumnost«,¹⁸ je dobil v knjigi, ki sta jo izdala arheologa Heimo Dolenz in Christian Bauer in v kateri so predstavljeni rezultati arheoloških izkopavanj na Krnskem gradu v letih 2006–2010 in kjer prvi avtor med drugim domneva, da naj bi bil knežji kamen prinesen na Krnski grad šele konec 10. ali v začetku 11. stoletja.¹⁹ Kljub temu da tako decidiranega

¹⁵ Nikolay, Kärntner Fürstenstein im Bild, str. 148 sl. Nekaj te dokumentacije je zbral tudi Ogris, Fürstenstein und Herzogstuhl, str. 729 sl.

¹⁶ Za oboje gl. Nikolay, Kärntner Fürstenstein im Bild, str. 55 sl., 95 sl.

¹⁷ http://www.ktn.gv.at/44666_DE-Landesregierung-LR_Mag_Harald_Dobernig.?newsid=18656&backtrack=44666 (29. 12. 2011).

¹⁸ Novice. Slovenski tednik za Koroško št. 1, 5. 1. 2012, str. 4.

¹⁹ Dolenz – Baur, Karnburg, str. 58, 149 sl., 246 sl. Monografija prinaša do sedaj najbolj izčrpno dokumentacijo o Krnskem gradu, kar je gotovo njena velika vrednost. Zato pa toliko bolj čudijo nekatere interpretacije. Otonskodobni »ptičji relief«, ki naj bi krasil vhod v po povzdigu Koroške v vojvodino leta 976 zgrajeno pfalco na Krnskem gradu in je bil razglašen za »trenutno najstarejšo profano srednjeveško stavbno plastiko v južnonemškem jezikovnem prostoru«, se je že izkazal za rimski spolij iz Viruna, ki prikazuje grško mitološko zgodbo o hčerah kralja Danaja in njihovi kazni (gl. Danaiden oder doch zwei Vögel?, Kleine Zeitung 19. 1. 2012 (<http://www.kleinezeitung.at/nachrichten/kultur/2925626/danaiden-doch-zwei-voegel.story> (januar 2012); Gleirscher, Karnburg, str. 38). Še bolj čudi, da v povzetku raziskav, ki naj bi kazale, da na Krnskem gradu med 7. in zgodnjim 9. stoletjem ni bilo »stalne karantansko-slovanske prisotnosti v obliki naselbine« (str. 137), avtorja nista upoštevala rezultatov analize enega od vzorcev, ki je bil vzet pri sami cerkvi sv. Petra in Pavla in ki na podlagi ¹⁴C analize jasno izpričuje datacijo v 7. in 8. stoletje (str. 121, vzorec ETH-36570). Poleg tega se postavlja povsem metodološko in v arheologiji v zadnjem času zelo aktualno in veliko diskutirano vprašanje o etnični izpovednosti materialnih artefaktov za vsakdanjo rabo. V konkretnem primeru se postavlja vprašanje, kaj lahko v arheološkem gradivu 7. in 8. stoletja definiramo kot slovansko in kaj naj bi posledično dokazovalo slovansko prisotnost na Krnskem gradu? Je to t. i. keramika praškega tipa? Je res mogoče meniti, da je bil vsakdo, ki je uporabljal posodo iz takšne keramike, Slovan? Je res mogoče pripisati običajnemu posodju za vsakodnevno uporabo vlogo »etničnega markerja«, na podlagi katerega bi bilo mogoče etnično opredeliti njegovega uporabnika? In še, kako so se reprezentirali in kako so bili pokopani pokristjanjeni Slovani-Karantanci, kar so od srede 8. stoletja bili najmanj karantanski knezi in del karantanske družbene elite? Kako je mogoče nekoga, ki je bil pokopan kot kristjan brez pridatkov etnično opredeliti kot Slovana ali kot kaj drugega? Sicer pa grobov na Krnskem gradu ni za pričakovati in tudi slovanskih gradišč iz tega časa v vzhodnoalpskem prostoru (še) ne poznamo, pa kljub temu ne bo nihče trdil, da v njem ni bilo Slovanov. Tudi glede knežjega kamna na podlagi opravljenih arheoloških raziskav ni mogoče trditi, da je bila tozadevna baza rimskega stebra prinesena na Krnski grad šele v 10. oz. 11. stoletju, saj dejstvo,

zaključka iz opravljenih arheoloških izkopavanj in z njimi zvezanega gradiva ni mogoče potegniti in hkrati ne glede na to, da resnično obstaja velika verjetnost, da je bil knežji kamen na Krnski grad prinesen šele enkrat pred letom 1335 (o tem glej v nadaljevanju), to ne izključuje niti njegove »slovanskosti«, ki jo izpričuje predvsem jezik obreda na knežjem kamnu, niti ne rešuje njegovega vprašanja, ki je precej širše in predvsem bolj kompleksno, kot si to predstavlja koroški »kulturni minister«, in na kar želi opozoriti tudi pričujoči prispevek.

Hkrati nas čezkaravanške polemike še enkrat več opozarjajo na že velikokrat izrečeno ugotovitev, da zgodovina ne nastaja samo v preteklosti, ampak tudi v sedanjosti. Predstave, ki jih imamo o zgodovini, niso samo slike preteklosti, ki so se prek zgodovinskih virov ohranile do sedanjosti, ampak v nič manjši meri tudi po sodobnih željah in potrebah ukrojene podobe preteklosti. Slovensko stiliziranje knežjega kamna v simbol prvobitne slovenske državnosti, samostojnosti in demokratičnosti tako npr. ni nekaj, kar bi spadalo že v srednji vek, ampak je rezultat narodnega oblikovanja Slovencev v 19. stoletju, ko je oblikujoči se narod potreboval tudi dolgo, staro in slavno zgodovino. Drugo, na kar nas prav tako eksemplarično opozarja knežji kamen, je, da je aktualnost stare zgodovine največkrat odvisna od njenega modernega konteksta. Če tega ni, če stara zgodovina ni postala sodobna zgodovina oziroma celo del aktualne politike, potem v glavnem medijev in (s tem) širše javnosti ne zanima. Tako je bil na Koroškem knežji kamen dolga desetletja v najboljšem primeru razumljen zgolj kot zgodovinski relikv in ne preveč pomemben muzejski eksponat. Potrebna je bila »nesenzibilna slovenska uporaba simbola Koroške in Avstrije« na evrovancu za 2 centa, da se je, kot se je izrazila predsednica Zgodovinskega društva za Koroško Claudia Fräss-Ehrfeld, zbudila tudi pri nemško govorečem delu Korošcev iz »Trnuljčičinega sna« zavest o pomenu Karantanije in knežjega kamna za Koroško.²⁰

Ob tem zopet ne smemo spregledati, da je v obrambo knežjega kamna kot koroškega spomenika stopil samo nemški del Koroške, ne pa tudi koroški Slovenci. Tudi to je razumljivo, kajti glavni element njihove identitete je slovenski jezik, katerega nesporni konstitutivni pomen v nekdanji deželni ureditvi je izpričan prav z obredom ustoličevanja. Dejstvo je tudi, da so bili na Koroškem Slovenci in njihov jezik v ne tako oddaljeni preteklosti marginalizirani in da se čutijo ogrožene. Še precej sveži dogodki okrog krajevnih napisov in ne tako oddaljene volilne parole o enojezični Koroški so samo še poglobili strah in nezaupanje enega od obeh avtohtonih narodov v deželi. Posledično razumejo koroški Slovenci knežji kamen, s katerega je v srednjem veku v njihovem jeziku govoreč kmet simbolično predal oblast novemu koroškemu vojvodi, v prvi vrsti kot simbol slovenstva, in ne kot simbol dežele Koroške, in s tem kot pomembno oporo lastni ogroženi identiteti.

Identifikacijska in pomenska polivalentnost knežjega kamna kot simbola je evidentna in ni pričakovati, da bi se ena ali druga skupnost lahko odpovedala

da so bili nekateri rimski spoliji iz Viruna vgrajeni v obzidje Krnskega gradu v otonski dobi, še ne more pomeniti, da so bili takrat na Krnski grad preneseni prav vsi marmorni artefakti iz omenjenega antičnega mesta, ampak so se nekateri lahko nahajali tam že od prej.

²⁰ <http://www.ktn.gv.at/?siid=33&arid=2654> (marec 2006).

svojemu razumevanju preteklosti, kajti to razumevanje predstavlja enega od konstitutivnih elementov njune identitete in samorazumevanja. Zgodovinska znanost lahko tu s svojimi interpretacijami praviloma bolj malo pomaga, kajti zgodovina kot identitena kategorija ni toliko stvar razuma kot srca. Od tu izvira tudi resignirana ugotovitev Františka Grausa, enega vodilnih evropskih medievalistov druge polovice 20. stoletja, ki je govoril o nemoči znanost nasproti zgodovinskim mitom.²¹

Glavni viri za ustoličevanje koroških vojvod in njihov prikaz obreda

Ustoličevanje koroških vojvod se omenja v več kot desetih srednjeveških tekstih literarne narave, nanj pa se nanaša tudi nekaj listin. S konca srednjega veka je poznana tudi že prva likovna upodobitev obreda, vse do danes pa sta se ohranila tudi oba materialna spomenika obreda – knežji kamen in vojvodski stol.²² A od vseh teh virov so za poznavanje samega obreda in za njegovo rekonstrukcijo pravzaprav pomembni le trije, ki so vsi nastali (oz. bili v danes poznani obliki zapisani) šele v poznem srednjem veku, v 14. in 15. stoletju.²³ Iz starejših tekstov namreč lahko izluščimo predvsem dejstvo, da je bilo ustoličevanje tudi pred tem časom v političnem življenju Koroške živi in prakticirajoči pravni običaj, o samem poteku ceremonije ali njenem razvoju pa ti viri molčijo.

Od teh treh ključnih virov izvira glede na nedvoumnost njegove datacije najstarejše poročilo od Otokarja iz Geule. Ta zgornještajerski vitez je med letoma 1306 in 1308 v svoji *Steirische* (imenovana tudi *Österreichische*) *Reimchronik* opisal ustoličenje tirolsko-goriškega grofa Majnharda za koroškega vojvodo.²⁴ To ustoličenje se je zgodilo 1. septembra 1286 in je bilo po Otokarjevem poročilu videti takole: potem ko je kralj Rudolf I. na državnem zboru v Augsburgu 1. februarja 1286 podelil vojvodino Koroško novemu vojvodi v fevd, je bil ta ustoličen na Gosposvetskem polju. Tam je stal kamen z vklesanim sedežem in nanj se je usedel najstarejši član kmečkega rodu, v katerem je bila ta pravica dedna. Po jutranji maši so pred njega pripeljali v kmečko obleko preoblečenega vojvodo, ki je v eni roki vodil marogastega bika, v drugi pa črno-belega konja. Na kamnu sedeč kmet je v slovenskem (lahko bi rekli tudi slovanskem) jeziku (*windische Rede*)²⁵ vprašal

²¹ Graus, *Ohnmacht der Wissenschaft*, str. 50 sl.

²² Pregled literarnih virov gl. pri Puntchart, *Herzogseinsetzung*, str. 11 sl. in zlasti Grafenauer, *Ustoličevanje*, str. 69 sl. Listine so objavljene v *Ausgewählte Urkunden*, št. 167 in MC 10, št. 1143–1147, 1149–1151. Za edino srednjeveško likovno upodobitev ustoličevanja z objavo faksimila gl. Štih, *Najstarejša upodobitev*, str. 5 sl.; za knežji kamen in vojvodski stol gl. nazadnje Pleterski, *Mitska stvarnost*, str. 5 sl.

²³ Vsi trije viri so objavljeni na enem mestu v: Grafenauer, *Ustoličevanje*, str. 78 sl. (s slovenskim prevodom); MC 6, št. 25; Dopsch, *Kärntner Fürstenstein*, str. 219 sl. (z nemškim prevodom latinskih virov).

²⁴ *Ottokars Österreichische Reimchronik*, verzi 19.893–20.157; gl. Lhotsky, *Quellenkunde*, str. 288 sl.; Knapp, *Literatur des Spätmittelalters*, str. 371 sl.

²⁵ Viri uporabljajo za jezik, v katerem je potekal obred na knežjem kamnu, latinski izraz *Sclavice* oz. nemški *windische Sprache/Rede*. Z jezikovnega stališča sta omenjena pojma glede na prostor, na katerega se nanašata, označevala slovenski jezik (gl. Snoj – Greenberg, O jeziku,

vojvodove spremljevalce, kdo je ta, ki prihaja, in ali je prave vere, ali je pravičen sodnik in ali bo varoval deželo in naredil pravičen mir. Ko mu povedo, da je to novi knez, ki ga je poslal kralj, in ko mu prisežejo, da je prave vere, da je pravičen sodnik in da bo varoval deželo, kmet izprazni kamen in se polasti bika in konja. Novi vojvoda se je nato usedel na kmetovo mesto in ponovil prisego. Nato so se približali gospodje, ki so prejeli od novega vojvode fevde ter mu prisegli (zvestobo).

Tudi Janez, opat cistercijskega samostana v Vetrinju, je v svojem zgodovinopisnem delu *Liber certarum historiarum*, ki ga je napisal med letoma 1340 in 1343 in je ohranjeno v več redakcijah, opisal ustoličenje Majnharda za koroškega vojvodo.²⁶ Po opisu v konceptu tega dela (*recensio A*), ki ga je Janez napisal 1340–1341 in je v celoti ohranjen v avtorjevemu avtografu, je bil Majnhard, potem ko je prejel vojvodino Koroško od kralja v fevd, ustoličen na sledeči način: pri cerkvi sv. Petra (na Krnskem gradu pod Šenturško goro) je kamen, na katerem je sedel svoboden kmet, ki je držal v eni roki pisanega bika, v drugi pa prav takšno kobilico. Pred njega je prišel v kmečko obleko oblečen novi knez, ki so ga spremljali z dvanajstimi prapori goriški grof kot tudi ostali grofje in dvorni uradniki. Na kamnu sedeči kmet je postavil v slovenskem jeziku (*Sclavice*) več vprašanj, na katera so odgovorili kmetovi prisedniki. Nato je dal kmet vojvodi lahek udarec na vrat, sprejel obe živali, ki sta mu bili obljubljeni in izpraznil svoje mesto. Vojvoda se je povzpел na kamen in zamahnil z mečem na vse štiri strani neba. Nato so odšli k cerkvi Gospe Svete, kjer je krški škof blagoslovil novega vojvodo. Sledila je pojedina in po njej je novi vojvoda na vojvodskem stolu na Gosposvetem polju sodil in podeljeval fevde.

V kakšno leto kasnejšemu čistopisu (*recensio B*) je Janez Vetrinjski gornji opis nekoliko spremenil in razširil. Predvsem je dodano, da je goriški grof palatinski grof Koroške in da spremlja novega vojvodo med prej neimenovanimi grofi tudi tirolski grof, ki da je deželni grof. Nadalje izvemo, da je moral vojvoda po tem, ko je na kamnu zamahnil z mečem, napraviti požirek vode iz kmečkega klobuka, da je v tožbi pred cesarjem dolžan odgovarjati le v slovenskem jeziku, da je poseben požigalec vojvodi v čast prižgal nekaj ognjev, da se je po maši pri Gospe Sveti vojvoda preoblekel in se je kmečka obleka razdelila med reveže in da naj bi Majnhard opis ustoličevanja (*processus horum iurium*) odnesel na grad Tirol.²⁷

Janez Vetrinjski se je v *Liber certarum historiarum* na kratko dotaknil še dveh ustoličenj. Najprej ustoličenja Otona Veselega, ki je kot prvi Habsburžan leta 1335 postal koroški vojvoda in nato leta 1342, še ustoličenja njegovega brata, vojvode Albrehta II. Hromege. Ta dva kratka opisa glede obreda samega ne prinašata nekih pomembnih novosti in Janez ob ustoličenju Otona v konceptu (*recensio A*) celo

str. 285 sl., 298 sl.), s stališča dojemanja in zaznavanja takratnih ljudi pa je bil s tema pojmomami mišljen jezik, ki ga danes označujemo kot slovanski (gl. Štih, Slovansko, str. 9 sl., 25 sl.)

²⁶ Iohannis Abbatis Victoriensis Liber certarum historiarum I, str. 251 sl., 290 sl.; 2, str. 160 sl., 195 sl., 226 sl. Gl. Lhotsky, Quellenkunde, str. 292 sl.; Knapp, Literatur des Spätmittelalters, str. 395 sl.; Bassi – Kampfner, Studien, str. 11 sl., 42 sl.; Stelzer, Melker Fragmente, str. 272 sl.

²⁷ Hermann Wiesflecker (Regesten der Grafen von Görz und Tirol, št. 505) je menil, da je s tem mišljeno, da je Majnhard prestavil podeljevanje fevdov na grad Tirol.

pravi, da je obred potekal tako, kot ga je opisal ob ustoličenju Majnharda 1286; da med obredoma 1286 in 1335 torej ni bilo nobene razlike. Povsem drugače pa v nekoliko mlajšem čistopisu (*recensio B*) piše, da se je od ustoličenja Majnharda, od katerega je minilo »okrog 56 let«, že veliko pozabilo in da je bilo zato pri ustoličenju Otona mnogo stvari izpuščenih; med obredoma 1286 in 1335 naj bi torej obstajale razlike, ki pa jih posamično ne navaja.

A še večje kot so razlike v opisu obreda med Otokarjem iz Geule in Janezom Vetrinjskim, se od obeh razlikuje opis v vrinku v Švabskem zrcalu (*Schwabenspiegel*), ki je tretji med najpomembnejšimi viri za ustoličevanje koroških vojvod.²⁸ Švabsko zrcalo je nastalo okrog 1275/76 v Augsburgu in do danes se je ohranilo več kot 350 rokopisov te pravne knjige v zelo različnih verzijah, ki večinoma izvirajo iz 15. stoletja.²⁹ Samo dva med temi rokopisi – giessenski iz druge polovice 14. stoletja in sanktgallenski, ki je okroglo stoletje mlajši – pa vsebujeta vrinek o pravicah koroškega vojvode, ki se med seboj nekoliko razlikujeta in kjer je podan tudi opis ustoličevanja.³⁰ Ta se ne nanaša na nobeno konkretno ustoličenje, ampak opisuje obred na splošno. Opis se začne s trditvijo, da je koroški vojvoda lovski mojster rimskega cesarstva in da ga za koroškega vojvodo lahko postavijo izključno kosezi (*fryen lantsaessen*) dežele.³¹ Ti na podlagi prisege deželi in deželanom izberejo nato izmed sebe po principu primernosti sodnika. Ta nato vpraša vse koseze in vsakega posebej glede na prisego, ki so jo dali sodnikom, deželi in kosezom, ali se jim zdi koristen in dober tisti, ki jim ga daje in je dalo [za novega vojvodo] cesarstvo. In če se jim ne zdi primeren, jim mora cesarstvo dati novega vojvodo. Če pa se jim zdi primeren za novega vojvodo gospod, ki ga je dalo cesarstvo in ga je tudi večina kosezov izvolila (*mertall erwelt*), tedaj ga revni in bogati lepo sprejmejo. Preoblečejo ga v (kmečko) obleko, ki je primerna za lovskega mojstra, posadijo ga na konja in ga peljejo h kamnu, ki leži med Glaneggom in hospicem pri Gospe Sveti. Tu ga trikrat peljejo okrog kamna, medtem pa vsi prisotni pojejo *windische lassen das ist ir windisch gesang* in se zahvaljujejo bogu, da jim je dal gospoda po njihovi volji. S tem je novi vojvoda prejel vse svoje pravice in ko pride nato pred kralja ali cesarja, da bi še od njega prejel vojvodino v fevd, mora imeti ista oblačila in mora prinesiti s seboj jelena.

Problematika genealogije glavnih virov in njihova vrednost

Zgodovinopisje je vse tri, tu na kratko predstavljene, glavne vire za ustoličevanje koroških vojvod ocenjevalo zelo različno, pripisovalo večjo vrednost enkrat enemu, drugič drugemu in jih tudi kronološko različno razvrščalo ter posledično tudi

²⁸ MC 6, št. 25, str. 16–17.

²⁹ Nehlsen-von Stryk, *Schwabenspiegel*, str. 1603 sl.

³⁰ Gl. Mal, *Schwabenspiegel*, str. 109 sl. (z objavo faksimila); Rauch, *Kärntner Herzogseinsetzung*, str. 173 sl.; Grafenauer, *Ustoličevanje*, str. 74 sl., 161 sl.

³¹ Da so z *fryen lantsaessen* mišljeni kosezi sta pokazala Grafenauer, *Ustoličevanje*, str. 198 sl.; Hauptmann, *Staroslovenska družba*, str. 148.

različno razlagalo, kako se je obred razvijal in spreminjal skozi čas. Ernst Klebel je tako npr. menil, da imajo vsi trije viri, ki kljub razlikam izpričujejo očitno sorodstvo v vsebinskem in strukturnem oziru, eno in isto predlogo: vsak po svoje naj bi povzemali iz pri Janezu Vetrinjskem omenjenega opisa ustoličenja, ki naj bi ga bojda Majnhard leta 1286 odnesel na grad Tirol.³² Drugi, začenši s Hansom Voltelinijem in Karlom Torgglerjem, so menili, da je vrinek v Švabsko zrcalo ponaredek poznega srednjega veka in zato brez vrednosti za preučevanje ustoličevanja.³³ To je menil tudi Karl Rauch, ki je nastanek vrinka povezal s političnimi pretenzijami Rudolfa IV.³⁴ Vrinek naj bi dokazoval, da je koroški vojvoda najvišji lovski mojster cesarstva, in Rudolf IV., ki se je 1359/60 v resnici tituliral kot *des heiligen Römischen richs obrister iegermaister* oziroma *sacri romani imperii supremus magister venatorum*, naj bi si hotel na ta način priskrbeti peti nadurad (*Erzamt*) v cesarstvu, s katerim je hotel upravičiti tako svoj novi nadvojvodski naslov, kot tudi doseči rang takoj za volilnimi knezi in pred preostalimi knezi cesarstva.³⁵ Tako kot korpus listin, ki jih poznamo pod imenom *Privilegium maius*, naj bi bil tudi vrinek v Švabsko zrcalo ponaredek (*Zweckschöpfung*), kateremu naj bi kot glavna predloga služila rimana kronika Otokarja iz Geule: posledično nima vrinek po Rauchovem mnenju nobene vrednosti za proučevanje ustoličevanja.

Rauchova raziskava, ki je povezala nastanek vrinka z Rudolfovimi političnimi pretenzijami in s tem z na veliko zastavljeno ponarejevalsko dejavnostjo, je bila široko recipirana in je imela velik vpliv. Nanjo se je navezal tudi Ulrich Steinmann, ki pa v primerjavi z Rauchom vrinku v Švabsko zrcalo ne odreja določene vrednosti: tisti del, ki govori o koroškem vojvodi kot lovskemu mojstru cesarstva, naj bi sicer nastal zgolj zaradi Rudolfovih političnih interesov, toda po drugi strani naj bi opis obreda samega – to je tisti del, kjer so novega vojvodo na konju trikrat peljali okrog knežjega kamna – povzemal dejanski potek obreda, kakršen se je zgodil ob ustoličenju vojvode Albrehta 1342, ki se zaradi svoje hromosti ni mogel sam povzpeti na knežji kamen, niti zamahniti z mečem, ampak so ga, sedečega na konju, lahko le vodili naokrog.³⁶ Na takšen način naj bi bil nato 1360 ustoličen tudi Rudolf IV., katerega kmečka obleka naj bi takrat dobila tudi lovske dodatke; takrat pa naj bi domnevno današnje podobo dobil tudi vojvodski stol. Po Steinmannu je dal prav Rudolf postaviti vzhodni vojvodski sedež, na katerega naslonjalu je domnevno vklesan napis *RVDOLPHVS DVX*.³⁷ Pri tej predelavi vojvodskega stola,

³² Klebel, *Zur Geschichte*, str. 97. Gl. tudi op. 27.

³³ Voltelini, *Bericht über die Rechte*, str. 95 sl.; Torggler, *Zur Auslegung des Schwaben-spiegelseinschubes*, str. 291 sl.

³⁴ Rauch, *Kärntner Herzogseinsetzung*, str. 173 sl.

³⁵ Prim. Neumann, *Wirklichkeit und Idee*, str. 91.

³⁶ Steinmann, *Älteste Zeremonie*, str. 487 sl., zlasti 493 sl.

³⁷ Napisa danes ni več mogoče prebrati in tudi ni mogoče izključiti, da je bil preklesan. Vsekakor so v 16. stoletju menili, da vsebuje prav Rudolfovo ime, o čemer priča upodobitev pri Megiserju, *Annales Carinthiae*, knj. 6/11 (str. 484). Gl. povzetek problematike pri: Pleterski, *Mitska stvarnost*, str. 9 sl. Tudi Dopsch, *Pfalzgrafschaft*, str. 128 sl., pripisuje izgradnjo vzhodnega, vojvodskega sedeža in oblikovanje vojvodskega stola kot dvojnega trona Rudolfu IV. Prav tako naj bi se na knežjem kamnu vklesana in pri Megiserju, *Annales Carinthiae*, knj. 6/11

ki morda v osnovi sega že v karolinško dobo, je bil kamen (sedež), na katerem je bil po poročilu Otokarja iz Geule 1286 ustoličen Majnhard IV.,³⁸ razvrednoten v palatinski sedež, medtem ko naj bi novi vojvodski sedež, zgrajen iz rimskih spolijev, poudarjal njegovo »antičnost« in s tem podčrtoval zgodovinsko legitimnost: tako kot je poskušal Rudolf utemeljiti svoj izjemni vojvodski položaj na »antičnih« listinah Cezarja in Nerona, je dal postaviti svoj koroški prestol iz antičnih preostankov.³⁹

Po Steinmannu je tako vrinek v Švabsko zrcalo najverjetneje nastal ob ustoličenju Rudolfa IV. za koroškega vojvodo 1360 in je torej najmlajši v seriji treh najpomembnejših virov, medtem ko naj bi bilo Otokarjevo poročilo najstarejše in temeljno za raziskovanje ustoličevanja. Do povsem nasprotnih rezultatov pa je v svojih raziskavah že pred tem prišel Bogo Grafenauer. Na podlagi izčrpne tekstne kritike obeh verzij vrinka v Švabskem zrcalu, ki ju je tekstnokritično primerjal tudi s poročilom Otokarja iz Geule, je Grafenauer prišel do zaključka, da je vrinek najstarejši vir za ustoličevanje koroških vojvod. Nastal naj bi okrog 1300 in iz njega naj bi – ravno obratno kot je menil Rauch – črpal tudi Otokar. Nepoznana predloga vrinka, ki jo je Grafenauer celo vsebinsko rekonstruiral, pa naj bi nastala celo že v 11. stoletju, bodisi v času koroškega vojvode Welfa III. (1047–1055) bodisi Bertholda von Zähringen (1061–1077), ki sta oba izvirala s Švabske in v svoji osebi povezovala vojvodino, na katero se je ustoličevanje nanašalo, z vojvodino, kjer naj bi predloga vrinka nastala. V predlogi vrinka naj bi bila tako opisana bistveno starejša faza obreda, kot ga opisujeta Otokar iz Geule in Janez Vetrinjski, in sicer faza, ko naj bi obred še v veliki meri vseboval elemente iz karantanskega časa.⁴⁰

Podobno je tudi Ljudmil Hauptmann menil, da je morala prvotna predloga vrinka v Švabsko zrcalo nastati zelo zgodaj, v 12. stoletju, verjetno že pred 1134, ko se je s prehodom vojvodskega naslova z Engelberta II. Spanheimskega na njegovega sina Ulrika I. na Koroškem dokončno uveljavila dednost vojvodske oblasti, ta pa je izključevala delovanje kosezov kot volilnega telesa. A v razliko od Grafenauerja, ki je zastopal stališče, da je že predloga vrinka vsebovala vse tiste temeljne sestavine, ki jih prinašata vrinka v giessenskem in sanktgallenskem rokopisu Švabskega zrcala, in da je bil v predlogi vrinka opisan dejanski potek izbire novega vojvode in obreda v 11. stoletju, je Hauptmann menil, da je bila prvotna predloga kasneje močno predelana in da je treba zato iz vrinka izločiti vse, kar se tiče koroškega vojvode kot lovskega mojstra cesarstva, kot tudi pasus, da imajo kosezi pravico voliti oziroma zavrniti kraljevega kandidata za ta položaj.⁴¹

Hauptmannovemu mnenju, da je mogoče vrinek v Švabsko zrcalo uporabiti le do določene mere kot vir za ustoličevanje koroških vojvod, se je v zadnjem času pridružil tudi Hans-Dietrich Kahl, ki je menil, da imamo v opisu ustoličevanja v

(str. 482), še vidna, danes pa ne več prepoznavna črka R, domnevno nanašala na Rudolfa; gl. Baum, Rudolf IV., str. 73 in sl. 4 na str. 337 te razprave.

³⁸ Gl. op. 61, 62.

³⁹ Steinmann, Älteste Zeremonie, str. 494; gl. tudi Baum, Rudolf IV., str. 73 sl.

⁴⁰ Grafenauer, Ustoličevanje, str. 161 sl., 176 sl., 188 sl.; isti, Herzogseinssetzung und die Edlingerfrage, str. 355 sl.

⁴¹ Hauptmann, Staroslovenska družba, str. 144 sl.

obeh vrinkih Švabskega zrcala opraviti vsaj z dvema tekstovnim plastema. Tista, ki opisuje potek obreda ustoličenja na knežjem kamnu z objahanjem, bi se lahko nanašala na karantansko tradicijo, medtem ko predstavlja sam postopek izbire vojvode drugo plast, katere nastanek je povezal z obdobjem investiturnega boja v zadnji četrtini 11. stoletja.⁴² Na kratko povzeto gre za to, da je po opisu v vrinku Švabskega zrcala Koroška v bistvu volilna vojvodina, kjer je novi vojvoda izvoljen zgolj po principu primernosti (idoneitete). Idoneiteta je star princip kanonskega prava, ki ga je poskušala rimska kurija uveljaviti tudi pri volitvah nemškega kralja v škodo Henrika IV. Tako je bil tudi ob upoštevanju idoneitetnega principa na zboru opozicijskih knezov v Forcheimu leta 1077 in v prisotnosti papeškega legata za protikralja izvoljen Rudolf iz Rheinfeldna. Boji med gregorijanci in pristaši Henrika IV. pa so potekali tudi na povsem novem polju pisne propagande in spisi takšne vrste so postali eno od orodij, s katerim je knežja opozicija vgradila med argumente proti Henriku IV. tudi idoneitetni princip, ki je bil tedaj apliciran tudi na laike. To je kontekst, v katerem bi lahko nastali tudi tisti deli vrinka v Švabsko zrcalo, ki govorijo o postopku izbire novega koroškega vojvode. S svojim poudarjanjem idoneitetnega principa za volitve laikov te pasaže delujejo, kot da bi bile prevzete iz nekega izgubljenega propagandnega besedila te dobe in bile zgolj prevedene iz latinščine v nemščino.⁴³ Če je bilo res tako, potem je treba že v predlogi vrinka v Švabsko zrcalo videti neke vrste tendenčni opis in mešanico dejanske in skonstruirane tradicije.

Mnenja o vrednosti in mestu vrinka v Švabskem zrcalu v genealogiji virov za ustoličevanje koroških vojvod so torej zelo različna, nekaj podobnega pa velja tudi za opisa pri Otokarju iz Geule in pri Janezu Vetrinjskem, ki se oba nanašata na ustoličenje tirolsko-goriškega grofa Majnharda II. za koroškega vojvodo leta 1286. Paul Puntschart, ki je sicer dopuščal možnost, da je Otokar osebno prisostvoval ustoličenju Majnharda, je njegov opis označil za zelo nezanesljivega in polnega napak. Veliko bolj verodostojen se mu je zdel Janez Vetrinjski, ki je videl ustoličenje leta 1335 in/ali leta 1342 in ki ga je postavil tudi za merilo, na podlagi katerega je tako negativno ocenil Otokarjev opis. Prav tako je Puntschart menil, da je Janez Vetrinjski sicer poznal Otokarjevo rimano kroniko, da pa je v opisu Majnhardovega ustoličenja povsem neodvisen od njega.⁴⁴ Nekoliko drugače sta zopet menila Ernst Klebel in Josip Mal, ki sta trdila, da povezuje Otokarjev in Janezov opis skupna predloga – tisti (fantomski) zapis ustoličenja,⁴⁵ za katerega je Janez Vetrinjski slišal, da ga je Majnhard odnesel na grad Tirol.⁴⁶

Podobno kot Puntschart je tudi Bogo Grafenauer Otokarjev opis označil za zelo nezanesljivega in polnega napak, kar razlaga s tem, da Otokor nikakor ni mogel biti priča ustoličenju 1286. Povsem na novo pa je lahko na podlagi tekstne kritike opozoril na dvojje: da je Otokar za predlogo svojega opisa uporabljal vrinek v

⁴² Kahl, »Richter des Landes«, str. 133 sl.

⁴³ Kahl, »Richter des Landes«, str. 138.

⁴⁴ Puntschart, Herzogseinsetzung, str. 30 sl., 45 sl.

⁴⁵ Gl. op. 27.

⁴⁶ Klebel, Zur Geschichte, str. 97; Mal, Osnove ustoličenja, str. 33.

Švabsko zrcalo, ki je torej moral nastati, preden je Otokar začel pisati svoje delo, in da je Janez Vetrinjski svoj opis ustoličenja Majnharda deloma povzel po Otokarju, ki pa ga je hkrati popravil v nekaterih bistvenih točkah. Grafenauerjeva zasluga je tudi, da je z veliko mero verjetnosti pokazal, da se je Janez Vetrinjski udeležil samo ustoličenja Albrehta II. 1342.⁴⁷ Tudi Ljudmil Hauptmann je ugotavljal, da je Janez Vetrinjski poznal Otokarja, vendar hkrati dodaja, da se njegovega opisa ni držal. Opis pri Janezu Vetrinjskem naj bi v resnici bolj odgovarjal obredu, kakršen je bil ob ustoličenju prvih Haburžanov 1335 oziroma 1342, medtem ko podaja Otokarjev opis bolj verno sliko obreda ob ustoličenju Majnharda.⁴⁸ Hauptmann je tako v veliki meri rehabilitiral Otokarja in še bolj poudarjeno je kasneje to storil tudi Ulrich Steinmann. Po njegovem mnenju opisuje samo Otokar ustoličenje 1286, medtem ko obravnava Janez Vetrinjski že spremenjen obred, vpeljan ob zamenjavi vojvodske dinastije 1335, vrinek v Švabskem zrcalu pa kot najmlajši vir zopet povzema posamezne novotarije, ki jih je obred doživel 1335, 1342 in 1360. Otokar je tako po Steinmannu »najstarejši in najpomembnejši vir za vojvodsko ustoličenje ... Otokarjev prikaz je zato osnova vsem raziskavam o ustoličevanju.«⁴⁹

Nejasen razvoj in potek obreda v visokem in poznem srednjem veku

Kakšno podobo je imel obred ustoličevanja in kako se je spreminjal skozi čas, je torej odvisno predvsem od tega, kakšno vrednost lahko pripišemo posameznemu viru in kakšno mesto mu pripada v genealogiji in kronologiji virov za ustoličevanje. Steinmannovo mnenje, da je vrinek v Švabsko zrcalo najmlajši vir, ki opisuje obred, kakršen je potekal za časa ustoličenja Albrehta II. in nemara tudi Rudolfa IV., se ne zdi prepričljivo. Njegova največja slabost je, da mu ni uspelo ovreči rezultatov Grafenauerjeve podrobne tekstne kritike vira, ki je s pomembnimi argumenti pokazala, da je moral vrinek v Švabskem zrcalu nastati pred Otokarjevim opisom, torej pred leti 1306–1308.⁵⁰ Na tem področju se vse do danes, torej šestdeset let od izida Grafenauerjeve knjige in petinštirideset let od izida Steinmannove razprave, ni spremenilo nič, in dokler kritika ne bo ovrgla teh Grafenauerjevih analiz, je stanje raziskav pač takšno, da je treba vrinek v Švabskem zrcalu umestiti na prvo mesto v genealogiji treh najpomembnejših virov za ustoličevanje.

Na drugi strani pa ne deluje ravno prepričljivo tudi Grafenauerjevo dokazovanje, da izvira predloga vrinka že iz 11. stoletja. Za to mnenje ni namreč nobenega trdnega argumenta. Njegova datacija v tako zgoden čas je le ena od možnosti, ki ji – podobno kot Hauptmannovem in Kahlovem mnenju, ki sta nastanek predloge vrinka prav tako datirala v 11. oziroma zgodnje 12. stoletje, pri čemer pa sta se sklicevala

⁴⁷ Grafenauer, *Ustoličevanje*, str. 84 sl., 107 sl.

⁴⁸ Hauptmann, *Staroslovenska družba*, str. 133 sl.

⁴⁹ Steinmann, *Älteste Zeremonie*, str. 496.

⁵⁰ Grafenauer, *Ustoličevanje*, str. 176 sl., zlasti 187; svoje dokazovanje je povzel tudi v: isti, *Herzogeinsetzung und die Edlingerfrage*, str. 355 sl.; gl. tudi njegovo kritiko Steinmanna v: isti, *Ustoličevanje in vojvodski prestol*, str. 119 sl.

na povsem drugačne argumente – lahko naklonimo večjo ali manjšo verjetnost, ni pa niti najmanj zavezujoča. Sicer pa se je tega zavedal tudi Grafenauer sam, ki je že leta 1965 v diskusiji z Manfredom Hellmanom to svoje mnenje označil zgolj za hipotezo.⁵¹ Velika mera skeptičnosti se zdi potrebna tudi glede Grafenauerjevega mnenja, da prinaša vrinek oziroma njegova, domnevno iz 11. stoletja izvirajoča predloga, opis izbire (volitev) in ustoličenja novega kneza, v katerem so še močno prisotne karantanske tradicije, »da gre v bistvu za obliko, ki je še prav blizu tisti, ki je bila doma v dobi karantanske samostojnosti.«⁵²

Namreč, po opisu vrinka v Švabskem zrcalu je Koroška v bistvu volilna vojvodina, kjer je novi vojvoda izvoljen zgolj po principu primernosti (*idoneitate*), krog tistih, ki imajo volilno pravico in ki je za fevdalno družbo povsem neobičajen, pa je omejen na koseze. Da predstavlja opisani postopek popoln tujek v fevd(al)no-pravno organizirani družbi srednjeveškega Cesarstva, ki je zraslo iz karolinške dediščine, je že dolgo jasno. Anomalijo se je zato razlagalo bodisi tako, da so jo proglašali za ponaredek,⁵³ bodisi, da naj bi v postopku izbire novega vojvode preživeli nasledki nekdanje karantanske ureditve.⁵⁴ Toda v Konverziji, ki kot edini vir poroča o načinu postavitve novega kneza pri Karantancih, ni nobene opore za mnenje, da je bila Karantanija volilna kneževina. Ravno nasprotno, knežja oblast je po smrti Boruta, prvega po imenu poznanega kneza Karantancev, prešla najprej na njegovega sina Gorazda in nato še na njegovega nečaka Hotimirja, kar jasno kaže na princip dednosti knežje oblasti znotraj ene rodbine pri Karantancih, ki pa je že bila omejena s soglasjem frankovskega kralja, ki je tako imel pravico soodločanja pri postavitvi novega kneza Karantancev.⁵⁵

V Karantaniji je torej dal frankovski vladar soglasje k postavitvi novega kneza, preden so mu Karantanci s svoje strani izročili oblast, po vrinku oziroma njegovi predlogi pa naj bi kosezi vladarjevega kandidata najprej izvolili (i. e. mu dali soglasje) in šele nato naj bi ta od njega prejel vojvodino v fevd in bil s tem legitimiran tudi s strani cesarstva. Povsem očitno je, da postopka, opisanega v vrinku Švabskega zrcala, ni mogoče razlagati kot ostalino karantanske ureditve, kajti ni videti prav nobene možnosti, da bi Karantanija oz. Koroška v času, ko je bila po letu 828 z uvedbo grofovske uprave popolnoma državno-pravno integrirana v Frankovsko državo in iz nje nastalo Cesarstvo, lahko povečala svoje pravice na račun vladarja, ki bi iz tistega, ki odloča, postal samo predlagatelj. In to celo na takšen način, da bi volilno telo, ki bi odločalo o njegovem kandidatu, bilo po svoji sestavi kmečko. Verjetnost, da je vrinek glede izbire novega vojvode neverodostojen, se vsekakor kaže precej večja od verjetnosti, da nam odslikuje staro karantansko oz. koroško ureditev.

⁵¹ Grafenauer, *Herzogseinsetzung und die Edlingerfrage*, str. 364.

⁵² Grafenauer, *Pomen ustoličenja*, str. 114; podobno tudi isti, *Vprašanja županov*, str. 1143.

⁵³ Npr. Rauch, *Kärntner Herzogseinsetzung*, str. 231 sl.

⁵⁴ Poleg Grafenauerja, *Ustoličevanje*, str. 509 sl., npr. tudi Mal, *Probleme*, str. 135; Kos, *Zgodovina Slovencev*, str. 86 sl.

⁵⁵ *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, c. 4. Za to ureditev, ki je bila razširjena tudi pri drugih slovanskih ljudstvih na vzhodni frankovski meji, gl. Štih, *Plemenske in državne tvorbe*, str. 28 sl.

Drugače je z opisom poteka samega obreda v vrinku, kjer ni za zdaj nobenega stvarnega ugovora, da ta ne bi mogel izvirati že iz karantanske dobe, čeprav tega ni mogoče niti potrditi. Vsekakor bi trikratno objezdenje knežjega kamna s strani v kmečko (lovsko) obleko napravljenega vojvode lahko bila najstarejša poznana oblika obreda. Na njeno starost opozarja aktivno sodelovanje celotnega ljudstva pri obredu, ki je v slovenskem jeziku pelo *Kyrie eleison* in se zahvaljevalo bogu, da jim je dalo kneza po njihovi volji.⁵⁶ Odlično paralelo k temu delu obreda daje poročilo Kozme Praškega o ustoličenju Břetislava I. za češkega kneza leta 1034: potem ko je novi knez zasedel knežji prestol (*sedes principalis*), ki je stal na dvorišču sredi praškega gradu, je njegov stric Jaromir prijel Břetislava za desnico in rekel zbranemu ljudstvu: »Glejte svojega kneza«, nakar je množica »trikrat zaklicala *Krlessu*, to pomeni *Kyrie eleison*.«⁵⁷

A kot se zdi, ta oblika obreda, ki še ne pozna kmeta (koseza)-ustoličevalca, najkasneje okrog srede 13. stoletja že ni mogla biti več v uporabi. Iz okvirno tistega časa namreč izvira kratka omemba ustoličenja v eni od pridig, ki se pripisujejo znanemu pridigarju Bertoldu iz Regensburga, in tam je koroški vojvoda že omenjen v povezavi s kmetom.⁵⁸ Nadomestila jo je oblika obreda, po kateri je bil nato 1286 za koroškega vojvodo ustoličen tudi tirolsko-goriški grof Majnhard in kateri se je, kot se zdi na podlagi zgoraj povedanega, v svojem opisu nemara še najbolj približal Otokar. Ljudstvo je izgubilo svojo vlogo in nadomestil ga je kmet-ustoličevalec, v katerega rodbini je bila ta vloga 1286 že dedna. Edini po imenu izpričani »vojvodski kmet« (*Herzogbauer*) je bil kosez Gregorij Schatter iz Blažnje vasi severno od Celovca, ki je leta 1414 ustoličil Ernesta Železnega, zadnjega koroškega vojvodo, ki se je podvrnil temu obredu.⁵⁹ Le domnevamo lahko, da je tudi kmet, ki je 1286 ustoličil Majnharda, že pripadal Schatterjevi rodbini, ki je v moški liniji izumrla šele 1823.⁶⁰ Tudi niso več novega vojvode vodili na konju okrog kamna, ampak se je ustoličenje zgodilo s tem, da mu ga je kmet (kosez) prepustil, novi vojvoda pa je preden prišel tako, da je v rokah vodil konja in bika.

Če odmislimo jutranjo mašo, je tako kot v vrinku v Švabskem zrcalu tudi po Otokarjevem opisu celotna ceremonija potekala na enem samem prizorišču: na

⁵⁶ Grafenauer, »Kirielejsoni«, str. 63 sl., je to mesto vrinka prevedel v jezik in frazeologijo Brižinskih spomenikov in dobil same pravilne dvodelne dolge vrstice, to je obliko najstarejših, v čas izpred 12. stoletja segajočih narodnih pesmi.

⁵⁷ Cosma Pragensis, *Chronica Boemorum* I, 42. Gl. Schmidt, *Einsetzung der böhmische Herzöge*, str. 438 sl., 450.

⁵⁸ Grafenauer, *Ustoličevanje*, str. 73.

⁵⁹ *Ausgewählte Urkunden*, št. 167. Vojvoda Ernest Železni je osvobodil Gregorija Schatterja, *der edlinger einer...[der] uns auf dem stuel zu Khärnburg hat gesetzt nach alter gewonheit und rechten die darzue gehören und auch als das von alters ist herkommen*, vseh dajatev. Zanimivo in pomenljivo je, da je bil ta koseški privilegij vključen v koroški deželni ročin (*Landshandvest*, str. 12), se pravi v deželno ustavo; tj. med deželne privilegije in svoboščine, ki jih je potrjeval vsakokratni deželni knez.

⁶⁰ O zgodovini te koseške rodbine gl. Puntchart, *Herzogseinssetzung*, str. 144 sl.; Zenegg, *Zum 100. Todestage*, str. 49 sl. Priimek Schatter je nemara le nemški prevod slovenskega S(i)enčnik, ki je še danes živ na Koroškem. Gl. Grafenauer, *Ustoličevanje in vojvodski prestol*, str. 122 (s sklicevanjem na Sergija Vilfana).

Slika 3: Zahodni, palatinski sedeže vojvodskega stola, ki edini odgovarja opisu kamna (... ûf ein velt, lit bi Zol ... darûf ein stein lit. an dem steine muoz man schouwen, daz darin ist gehouwen als ein gesidel gemezzen.), na katerem je bil po Otokarju iz Geule 1286 za koroškega vojvodo ustoličen grof Majnhard Tirolsko-Goriški (foto: Peter Štih).

polju pri Gospe Sveti, na kamnu, v katerega je vklesan *ein gesidel*.⁶¹ Ta opis stvarno odgovarja edinole današnjemu zahodnemu, palatinskemu sedežu vojvodskega stola, ki je kamniti blok z vklesanim sedežem.⁶² Temu sedežu zadnje raziskave tudi pripisujejo večjo starost kot pa vzhodnemu, vojvodskemu sedežu, kar posledično pomeni, da je prvotno moral stati sam.⁶³ Je bil kasnejši zahodni sedež vojvodskega stola prvotno mesto ustoličenja in s tem prvotni knežji kamen? In če je bil, ali je

⁶¹ Ottokars Österreichische Reimchronik, verzi 19.990–19.998.

⁶² Starejša literatura, vključno z Grafenauerjem, Ustoličevanje, str. 287 sl. (in tam navedena literatura v op. 334), je opozarjala, da je *gesiedel* množinska oblika od *sēdel* in da je Otokar torej imel v mislih dva sedeža in s tem vojvodski stol. Steinmann, Älteste Zeremonie, str. 470 je pokazal, da to ni nujno tako in da *ein* (sic!) *gesidel* vendarle verjetneje pomeni le en sedež, še zlasti, ker Otokar nedvomno govori samo o enem kamnu, v katerega je bil vklesan *ein gesidel*.

⁶³ Gl. Moro, Kärntner Herzogstuhl, str. 427 sl.; Pleterski, Mitska svarnost, str. 11 sl. Poskus Ginhart, Herzogsitz, str. 460 sl., ki je poskušal s pomočjo umetnostnozgodovinske metode nastanek vzhodnega, vojvodskega sedeža datirati v 9. stoletje, ne zdrži kritike, saj sedeža ni mogoče pripisati določenemu stilu in z njim zvezanemu času. Gl. Steinmann, Älteste Zeremonie, str. 494; Pleterski, Mitska svarnost, str. 9 sl.; Dopsch, Pfalzgrafschaft, str. 120 sl.

že prvotno stal na današnjem mestu? Ali pa se Otokar v svojem opisu moti in je obred, ki se je zgodil na knežjem kamnu, zmotno prestavil k vojvodskemu stolu, kot je na podlagi opisa kasnejšega Janeza Vetrinjskega tradicionalno mnenje.⁶⁴ Vsekakor je danes vprašanje, na kateri lokaciji oziroma lokacijah je pred 14. stoletjem potekalo ustoličevanje in od kdaj sta tako knežji kamen kot vojvodski stol vključena v obred, veliko bolj odprto, kot se je to zdelo pred časom.⁶⁵ Trdno drži le to, da je knežji kamen na Krnskem gradu prvič povsem nesporno omenjen šele pri Janezu Vetrinjskem (*sub monte Karinthiano prope ecclesiam sancti Petri lapis est*), ki hkrati kot prvi od njega tudi razlikuje vojvodski stol na Gosposvetškem polju (*sedes tribunalis in pratis Soliensibus posita*), medtem ko je obstoj dveh sedežev pri vojvodskem stolu prvič nedvoumno izpričan šele ob zadnjem ustoličenju leta 1414, ko je vojvoda na vojvodskem sedežu podeljeval deželne fevde, goriški grof kot koroški palatinski grof pa na palatinskem sedežu vojvodskega stola k palatinatu pripadajoče fevde.⁶⁶ Zdi se sicer, da sta knežji kamen in vojvodski stol stala že okrog srede 12. stoletja in da ju omenja cesarski notar Burkhard – ta je leta 1161 ustoličil Hermana Spanheimskega »na stol koroške vojvodine« (*in sedem Karinthiani ducatus intronizavi*), tam pa je prebral tudi cesarske mandate, namenjene vazalom in ministerialom salzburškega nadškofa Eberharda I., ki se je, stoječ na kamnu (*lapis*), burno odzval⁶⁷ – vendar tega ni mogoče trditi z zadnjo gotovostjo.⁶⁸

V nasprotju s tradicionalnim mnenjem je tako povsem mogoče, da je ob zamenjavi vladarske dinastije na Koroškem leta 1335 prišlo tudi do velike spremembe v obredu, ki je bila, kot to meni Steinmann, povezana tudi s prenosom kmečkega dela ceremonije s kamnitega bloka (kasnejšega zahodnega sedeža vojvodskega stola) na knežji kamen pri Krnskem gradu. In šele to, spremenjeno, ter prvič ob ustoličenju Otona Habsburškega prakticirano obliko obreda naj bi nato opisal Janez Vetrinjski, čeprav jo je apliciral na ustoličenje Majnharda Tirolsko-Goriškega.⁶⁹ Poleg morebitnega prenosa kmečkega dela obreda h Krnskemu gradu⁷⁰ so se spremembe glede na stari običaj nanašale predvsem na to, da se je ceremonija razdelila na dva dela, ki sta potekala na dveh lokacijah (če štejemo še mašo na tri dele in tri lokacije), od katerega je drugi, fevdalni del, potekal na vojvodskem stolu. Nove poteze pa

⁶⁴ Puntschart, *Herzogseinsetzung*, str. 41; Grafenauer, *Ustoličevanje*, str. 287.

⁶⁵ Gl.op. 63 in Kahl, *Solium*, str. 205 sl.; isti, *Akzente*, str. 226 sl.

⁶⁶ Gl. op. 72 in Wutte, *Zur Geschichte der Edlinger*, str. 41 sl. (... *die egenanten lechen von uns und unsern eribn empfachen, wann wir unser lechen auf dem stuel zu Czol in Kerenden leichen und sind die lechen, die ze der pfalz dar rüeren*). In ne šele kmalu po sredi 15. stoletja (in s tem že iz časa, ko ustoličevanje ni bilo več prakticirano) pri Thomasu Ebendorferju, *Chronica Austriae*, 274 (*Sicque feoda petentibus conferet et, si aliquibus conferre recusat, his comes Goricie protunc ex iure ab alia parte residens habet conferre ...*), kot se običajno misli (npr. Pleterski, *Mitska svarnost*, str. 23; Dopsch, *Kärntner Fürstenstein*, str. 249).

⁶⁷ *Le lettere del notaio imperiale Burcardo*, str. 53 sl. (Tudi MC 3, št. 1031/II). Gl. Dopsch, ... in sedem Karinthani ducatus intronizavi ..., str. 115 sl.

⁶⁸ Gl. Kahl, *Solium*, str. 186 sl.; isti, *Akzente*, str. str. 229 sl. Na podlagi Kahlvih pomislov kasneje drugače tudi Dopsch, *Kärntner Fürstenstein*, str. 224 sl.

⁶⁹ Steinmann, *Älteste Zeremonie*, str. 477 sl.; Gl. tudi Pleterski, *Mitska stvarnost*, str. 22 sl.

⁷⁰ Grafenauer, *Ustoličevanje in vojvodski prestol*, str. 120, meni, da je ta prenos neverjeten iz razloga, ker je Krnski grad po koncu prvega tisočletja popolnoma izgubil na svojem pomenu.

je dobil tudi kmečki del obreda, kjer je npr. po novem na knežjem kamnu sedeči kosez že od vsega začetka držal v rokah živali, ki jih je nato dobil za darilo (!), kjer na slovenska vprašanja koseza-ustoličevalca, namenjena novemu vojvodi, niso več odgovarjali vojvodovi spremljevalci, ampak kar prisedniki koseza-ustoličevalca (!) in kjer je ne nazadnje tudi prisego vojvode in njegovih štirih spremljevalcev zamenjala ceremonija z mečem.

Obred je nato ob ustoličenju Albrehta Hromega leta 1342 in Rudolfa IV. leta 1360 morebiti doživel še nekatere spremembe, njegova temeljna struktura pa je kljub temu ostala nespremenjena vse do leta 1414, ko je bil kot zadnji koroški vojvoda ustoličen Ernest Železni: to potrjuje tako Ernestov privilegij za koseza-ustoličevalca Gregorija Schatterja, ki izpričuje obstoj obreda na knežjem kamnu pri Krnskem gradu (*uns auf den steul zu Khärenburg hat gesetzt nach alter gewonheit*),⁷¹ kot tudi njegova fevdna pisma, ki izpričujejo podeljevanje fevdov in s tem drugi, fevdalni del obreda na vojvodskem stolu (*auf dem stül bey Zol*).⁷² Na dan ustoličenja Ernesta Železnega je fevde, ki so spadali h koroškemu palatinatu, kot rečeno, podeljeval tudi goriški grof Henrik, ki je kot koroški palatinski grof sedel na zahodnem sedežu vojvodskega stola.⁷³ Po razsodbi vojvode Albrehta III. iz leta 1391 je palatinskemu grofu pripadala celo pravica, da je na dan ustoličenja lahko sodil vojvodi, ko je le-ta sedel na vojvodskem stolu.⁷⁴ Povezava koroškega palatinskega grofa z obredom ustoličevanja oziroma tistim njegovim delom, ki se je odvijal na vojvodskem stolu, pa sega nemara prav v čas ustoličenja Albrehta Hromega leta 1342. Leta 1339 je namreč prav vojvoda Albreht podelil palatinsko grofijo Koroške v fevd goriškim grofom,⁷⁵ ki so nato 13. junija 1342 v medsebojni delilni pogodbi določili, da pripadajo časti palatinskega grofa, med katerimi je eksplicitno navedeno, *da man den herczogen ze Tzol auf den stül seczt*, najstarejšemu med goriškimi brati.⁷⁶ Zdi se, da je bil ob ustoličenju Albrehta Hromega, ki je potekalo kakšen mesec dni kasneje,⁷⁷ v ceremonijo kot novost vključen tudi koroški palatinski grof, kajti tudi Janez Vetrinjski, ki je prisostvoval edino temu ustoličenju (in ne že ustoličenju Otona leta 1335),⁷⁸ je šele v čistopisu svojega dela (*recensio B*), ki ga je napisal po ustoličenju Albrehta Hromega, označil goriškega grofa kot koroškega palatinskega grofa (seveda ob opisu ustoličenja Majnharda 1286). Pri tem pa ga ni povezal s ceremonijo na vojvodskem stolu, ampak ga je uvrstil na prvo mesto med spremljevalci vojvode, ko je ta preoblečen v kmečko obleko prišel pred koseza-ustoličevalca na knežjem kamnu.⁷⁹

Da je imel vojvodski stol dva sedeža in da je na njegovem zahodnem sedežu goriški grof kot palatinski grof Koroške podeljeval fevde, ki so spadali v okvir

⁷¹ Ausgewählte Urkunden, št. 167.

⁷² MC 10, št. 1143–1147, 1150.

⁷³ Gl. op. 66.

⁷⁴ MC 10, št. 969.

⁷⁵ MC 10, št. 114.

⁷⁶ MC 10, št. 161.

⁷⁷ Gl. Grafenauer, Ustoličevanje, str. 314 (s sklicevanjem na Jakscha).

⁷⁸ Gl. op. 47.

⁷⁹ Iohannis Abbatis Victoriensis Liber certarum historiarum 1, str. 291.

palatinske grofije Koroške, je torej še vedno prvič izpričano šele ob ustoličenju leta 1414. Zato je povsem mogoče, da je vojvodski stol današnjo obliko z dvema sedežema dobil šele ob ustoličenju Rudolfa IV. leta 1360, ko naj bi bil nanj vklešan tudi napis, ki se domnevno glasi prav na Rudolfovo ime.⁸⁰ To preoblikovanje vojvodskega stola in z njim suponirana pritegnitev koroškega palatinskega grofa v obred pri vojvodskem stolu bi bila zadnji pomembnejši spremembi obreda pred njegovim propadom v 15. stoletju.

Kljub številnim odprtim vprašanjem, ki so bila lahko samo nakazana, je tako mogoče povzeti, da je obred v toku zgodovine doživel številne spremembe, ki so na eni strani prekinjale s staro tradicijo, na drugi pa so ustvarjale novo. S spremembami pa sta se spreminjala tudi smisel in pomen posameznih simbolnih dejanj kot tudi vloga posameznih akterjev v obredu. Ta je svojo, v zgodovinskih knjigah in učbenikih ustaljeno podobo trodelne ceremonije, ki je potekala pri Krnskem gradu na knežjem kamnu, pri Gospe Sveti in na vojvodskem stolu na Gosposvetskem polju, povsem mogoče dobil šele pod Habsburžani v 14. stoletju.

Najpomembnejši del obreda je seveda bil prvi, »kmečki« del, ki je potekal na knežjem kamnu. S tem, ko je kmet (kosez) prepustil novemu vojvodi kot sebi enakemu – to je namreč nakazovala njegova kmečka obleka – knežji kamen, ki je bil simbol oblasti na Koroškem, mu je simbolno izročil oblast v vojvodini. Prav zaradi tega dela obreda je lahko Piccolomini kmalu po sredi 15. stoletja tudi zapisal, da je to povsem izjemna in enkratna slovesnost, kar so za njim povzemali številni. Zaradi tega, za pozni srednji vek zagotovo že arhaičnega dela obreda, ki je povsem odstopal od predstav in mentalitete takratnih ljudi, se je zdel obred avstrijskim spremljevalcem leta 1335 ustoličenega Otona Veselega že »smešen« in »igra«.⁸¹ Ta opazka Janeza Vetrinjskega namiguje, da so spremljevalci habsburškega vojvode menili, da sta preoblačenje njihovega gospoda v kmeta in simbolni prevzem vojvodske oblasti na Koroškem iz njegovih rok ponižujoča in zasmehujoča. A zaradi pomena, ki ga je imelo ustoličevanje za legitimiranje habsburške vojvodske oblasti na Koroškem (Albreht II.) ali pa za njihove politične inspiracije v okviru cesarstva (Rudolf IV., tudi Ernest Železni),⁸² se mu Habsburžani vse do Ernesta Železnega niso odpovedali. Šele njegov sin Friderik III. (V.), ki je bil 1440 izvoljen za rimskega kralja, se je hotel obredu, ki ga je imel za preveč poniževalnega za svoje kraljevsko dostojanstvo, izogniti. V pogajanjih s koroškimi deželnimi stanovi leta 1443 je dosegel, da so ga *vmb königlicher würdigkeit willen* oprostili obreda in se zadovoljili s tem, da je dedni poklon potekal v Št. Vidu, kjer se je tedaj Friderik mudil in kjer je tudi podelil deželne fevde.⁸³ S tem je bil obred na knežjem kamnu tudi dokončno pokopan, čeprav se takrat tega skoraj gotovo še nihče ni zavedal.

⁸⁰ Gl. op. 37 in 39.

⁸¹ Iohannis Abbatis Victoriensis Liber certarum historiarum 2, str. 161.

⁸² Za Albrehta II. in Rudolfa IV. gl. Steinmann, *Älteste Zeremonie*, str. 484, 487 sl. Pomen ustoličenja za Ernesta Železnega je viden v tem, da si je takoj po aktu na knežjem kamnu nadel naslov nadvojvode, ki ga je (verjetno po vzoru Rudolfa IV.) tako nedvoumno povezoval s koroško vojvodino, in je popoldne istega dne fevde na vojvodskem stolu podeljeval že kot nadvojvoda (MC 10, št. 143 sl.).

⁸³ Gl. Puntchart, *Herzogseinsetzung*, str. 112 sl.

Sta pa v drugi polovici 16. stoletja na pritisk koroških deželnih stanov, ki so bili v tistem času na vrhuncu svoje politične moči, še dva koroška vojvoda (nadvojvoda Karel II. leta 1564 in njegov sin, kasnejši cesar Ferdinand II., leta 1597) sprejela dedni poklon in bila s tem simbolno vpeljana v svojo vojvodsko oblast tako, da sta se morala uvesti na vojvodski stol.⁸⁴

Izvor obreda v Karantaniji in vprašanje njegove kontinuitete v visoki srednji vek

Obred, ki so ga spremljevalci vojvode Otona leta 1335 dojemali kot smešnega in igro in ki ga je več kot stoletje kasneje Enea Silvio Piccolomini označil kot nekaj izjemnega, je v poznem srednjem veku vzbujal pozornost predvsem zaradi svojega odstopanja od norm, predstav in mentalitet svojega časa. Dovolj se je spomniti, kako so približno v istem obdobju, ko je opis obreda po Janezu Vetrinjskem prevzel Piccolomini, bili med državne kneze povzdignjeni grofje Celjski (1436): njihovo povzdignjenje je bilo nekaj povsem drugega. Listino o povzdigu, pečateno z majestetnim pečatom, je Ulriku Celjskemu skupaj z dvema praporčkoma kot simbolom dveh knežjih fevdov izročil na prestolu sedeči in s cesarskimi insignijami ozaljšan ter v cesarski ornat oblečen Sigismund Luksemburški, svečanost pa je potekala na mestnem trgu v Pragi v prisotnosti državnih knezov.⁸⁵ Investitura v državni fevd (kar je bila tudi Koroška oziroma tamkajšnja vojvodska oblast) je torej potekala na najvišjem nivoju in prejemnik je moral priti pred cesarja (kralja), ki je nosil in uporabljal vse simbole svoje oblasti in je imel v ceremoniji aktivno in odločilno vlogo, prisotni pa so bili tudi (ostali) državni knezi, v krog katerih je bil prejemnik državnega fevda sprejet. To je bila norma, medtem ko je bilo ustoličenje na Koroškem, v katerem je kmet-kosez simbolno predajal oblast novemu vojvodi v vojvodini Koroški, ki je moral biti prav tako oblečen v kmečko obleko, nekaj povsem neobičajnega in nekaj, kar ni moglo nastati v okviru fevdalne družbe in njenega pojmovanja investiture.

Kmečki elementi ustoličenja na knežjem kamnu, ki jih izkazuje obred v poznem srednjem veku, so v bistvu arhaični. Kažejo na veliko starost obreda in pričajo, da je treba njegov izvor iskati v predfevdalnem času. Med različnimi mnenji, ki so izvor obreda povezovala z gotško-langobardskim obdobjem pozne antike, slovansko Karantanijo, s frankovskim 9. stoletjem in ne nazadnje celo s predrimskim, keltskim časom,⁸⁶ se zdi najbolj upravičeno tisto, ki je začetke obreda povezovalo z izborom kneza v Karantaniji. Tega sicer ni mogoče dokazati, toda hkrati to mnenje nima boljše alternative. Zanj govori več elementov. Najprej je to jezik obreda, ki je bil v poznem srednjem veku slovenski:⁸⁷ dialog med kmetom-kosezom in njegovimi

⁸⁴ Gl. Fräss-Ehrfeld, *Geschichte Kärntens* 2, str. 345 sl., 580 sl.

⁸⁵ *Ausgewählte Urkunden*, št. 180; Štih, *Celjski grofje*, str. 243 sl.

⁸⁶ Pregled teh mnenj gl. pri Grafenauer, *Ustoličevanje*, str. 15 sl.; Vilfan, *Rechtsgeschichte*, str. 45 sl.

⁸⁷ Gl. op. 25.

prisedniki oziroma spremljevalci novega vojvode, ki je pri Otokarju označen tudi kot *der windische herre*, je na knežjem kamnu potekal v slovenskem jeziku; v tem jeziku pa je pelo svoje hvalnice tudi ljudstvo (*vnd singent ... iren windischen lassen das ist ir windisch gesang*), dokler je pač aktivno sodelovalo v starejši fazi obreda. Prav predhodnik tega jezika pa je bil v Karantaniji jezik oblasti in moči. V Fredegarjevi kroniki, Zgodovini Langobardov Pavla Diakona in seveda tudi v Konverziji, srečamo od začetka 7. stoletja naprej večkrat pripadnike karantanske elite, ki je politično aktivna in ki izpričuje stike z Langobardi, Bavarci, Avari in verjetno tudi s Samovo državo. Prav zaradi te politično odločujoče, navzven reprezentativne elite so zunanji opazovalci imeli Karantance za Slovane, k čemur je moral v veliki meri prispevati prav slovanski jezik, ki ga je ta elita govorila in ki je torej v Karantaniji moral imeti značaj jezika oblasti, čeprav seveda še zdaleč ni nujno, da so vsi, ki jih je pokrival etnonim Karantanci, tudi govorili ta jezik.

Na karantanski izvor obreda kažejo tudi paralele z drugimi slovanskimi ljudstvi, od katerih so vsaj nekatera umeščala svoje kneze na podoben način (čeprav je treba poudariti, da ni bila to nobena slovanska posebnost in da srečamo vsaj kamne s podobno funkcijo, če že ne obrede, tudi drugod po Evropi, zlasti v irsko-škotskem in anglosaškem prostoru⁸⁸).⁸⁹ Najbolj izrazite so te paralele s Čehi, ki so izročali vse do 13. stoletja svojim knezom iz dinastije Přemyslov oblast na kamnitem prestolu, ki je prav tako stal v političnem centru kneževine, na praškem gradu.⁹⁰ Zanimive paralele s koroškim ustoličevanjem ima tudi običaj, na katerega je opozoril Sergij Vilfan in ki je že pred sredo 15. stoletja zabeležen na Kranjskem. Po tem običaju je moral kosez, ki je imel v fevdu koseški dvor v Logu na vzhodnem robu Ljubljane, peljati ob prihodu deželnega kneza v slavnostnem sprevodu v mesto okrašenega vola in ga predati vladarjevi kuhinji. Zadnjič je imetnik tega koseškega dvora daroval vola ob dednem poklonu Karlu VI. leta 1728. Vilfan je upravičeno menil, da običaj v poznani obliki ne odslikava več prvotnega pomena in da je bil obred sprva zvezan le s prihodom kneza ob priliki dednega poklona (ta je bil na simbolni ravni povsem primerljiv z obredom ustoličevanja na Koroškem, kar se kaže tudi v tem, da je bil v 16. in 17. stoletju vojvodski stol večkrat mesto dednega poklona).⁹¹ Tudi predajo vola kuhinji je prejkone smatrati za posledico koruptnega razumevanja prvotnega obreda. Poleg tega je isti skupini kosezov iz Loga pripadal tudi kosez, ki se je imenoval Kamnar in ki ni bil v nobeni povezavi s kamnoseštvo ali kamnolomstvom. Kosez, kamen, dedni poklon, slavnostni sprevod, okrašen vol – vse to spominja na koroško ustoličevanje. Novoveški običaj z obrobja Ljubljane bi tako lahko v sebi skrival oddaljen odmev obreda, s katerim so nekdaj predajali oblast karniolskim knezom in bi lahko bil relikv nekdanje gentilne ureditve Karniolcev.⁹²

Enega glavnih argumentov za to, da izvira kasnejše ustoličevanje koroških vojvod iz obreda, s katerim so Karantanci izročali oblast svojim gentilnim knezom,

⁸⁸ Gl. Palme, Versuch einer Deutung, str. 18 sl.; Jäschke, Der Stein von Scone, str. 121 sl.

⁸⁹ Slupecki, Spuren, str. 35 sl.

⁹⁰ Schmidt, Einsetzung der böhmische Herzöge, str. 439 sl., zlasti 451 sl.

⁹¹ Gl. op. 84.

⁹² Vilfan, Koseščina v Logu, str. 190 sl.; isti, Zgodovinska pravotvornost, str. 109.

pa vidi večina raziskovalcev v Konverziji. Poročilo v njenem znamenitem 4. poglavju, da so Slovani (i. e. Karantanci) po Borutovi smrti naredili Gorazda za kneza (*illi eum ducem fecerunt*) in da so po njegovi smrti izročila ista ljudstva (sic!: *ipsi populi*)⁹³ knežjo oblast Hotimirju (*ducatum illi dederunt*),⁹⁴ se v glavnem razume kot jasen namig na obred ustoličevanja in hkrati kot najstarejše poročilo o ustoličevanju.⁹⁵ Ob tem je treba vendarle opozoriti, da poročilo sicer kaže, da so Karantanci v končni fazi sami postavili novega kneza na oblast, vendar hkrati ne pove, na kakšen način. Zato na podlagi dikcije same po sebi – naredili/*fecerunt*, dali/*dederunt* – ni mogoče trditi, da je forma te legitimacije že bilo ustoličenje.⁹⁶ Šele če to poročilo povežemo z že navedenimi indici in razlogi, ki kažejo, da je treba izvor ustoličevanja iskati pri Karantancih v okviru njihovega plemenskega prava oziroma običajev (*ritus gentis*), postane verjetno, da je z v Konverziji opisanimi dejanji mišljen obred, s katerim so politično opravični Karantanci legitimirali oblast novega kneza tako, da so ga ustoličili na knežji kamen. Pri tem zopet ni mogoče dokazati niti, da je na glavo obrnjena baza rimskega stebra, ki prejkone izvira iz rimskega Viruna na Gosposvetskem polju,⁹⁷ bila v resnici že v zgodnjem srednjem veku simbol oblasti pri Karantancih in s tem »najstarejši postantični simbol oblasti, ki se je uporabljal in ohranil na avstrijskih tleh«,⁹⁸ niti, da to ni bilo tako, čeprav dopušča opis knežjega kamna pri Otokarju iz Geule upravičen dvom o tradicionalnem in uveljavljenem mnenju. Vsekakor pa vprašanje, ali je imel danes kot knežji kamen poznan stebrični artefakt to funkcijo že v karantanskem obdobju, ne igra nobene vloge pri vprašanju starosti ustoličevalnega obreda samega, za katerega je že zgodovinsko komaj predstavljivo, da bi bil vpeljan šele po izgubi karantanske gentilne samostojnosti leta 828 za povzdig frankovskega grofa in/ali od leta 976 koroškega vojvode v njegovo oblast, katere legitimnost je (vsaj v tistem času) izvirala zgolj in samo od kralja.

Če dodamo k temu, da je obred ustoličevanja potekal na območju Gosposvetskega polja, to je ravno na tistem prostoru, ki je sploh dal ime Karantaniji in Karantancem in ki je tvoril politično (in od pokristjanjevanja tudi cerkveno, pred tem pa verjetno kultno) središče karantanske gentilne kneževine, da povezujejo

⁹³ Katere kot politični subjekt nastopajoče skupine v Karantaniji so bile označene z množinsko obliko *populi*, ni jasno. Helmann, Begriff 'populus', str. 167, misli, da je označevala različne krščanske skupnosti v Karantaniji; Katičič, Filološka razmatranja, str. 46 in op. 40, smatra, da bi lahko šlo za *plurale tantum* in bi se lahko nanašal na spremstvo (družino); Kahl, Staat der Karantanen, str. 163 sl., pa meni, da se v »ljudstvih« odraža federativna struktura Karantanije, sestavljene iz več »podenot«. Možno bi tudi bilo, da so bili s *populi* mišljene različne etnične skupine oz. njihovi drobci, ki so se zlile v karantanski *gens*.

⁹⁴ *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, c. 4.

⁹⁵ Tako npr. Kos, *Conversio*, str. 29; Mal, *Probleme*, str. 129; Grafenauer, *Ustoličevanje*, str. 509; Dopsch, ... in sedem Karinthani ducatus intronizavi ..., str. 112 sl.

⁹⁶ V tem smislu že Wolfram, *Conversio* (1979), str. 88.

⁹⁷ Prav mogoče iz tamkjašnjega kapitolskega hrama, kot glede na premer knežjega kamna, ki je bil po novem tipološko opredeljen kot baza atiškega in ne jonskega stebra (ta naj bi proporcionalno glede na premer meril 6 do 6,5 metra v višino), meni Heimo Dolenz v Dolenz – Baur, *Karnburg*, str. 58 in op. 345.

⁹⁸ Wolfram, *Salzburg, Bayern, Österreich*, str. 278.

nadalje obred s karantanskim zgodnjim srednjim vekom tudi kosezi, iz katerih vrst je izviral ustoličevalec,⁹⁹ in da je končno izvor ustoličenja s Karantanijo povezal že Janez Vetrinjski, potem lahko z veliko verjetnostjo rečemo, da so že Karantanci v 8. stoletju umeščali svojega kneza z obredom, ki ga poznamo v precej kasnejši in nedvomno tudi že močno spremenjeni, morda sploh ne več prepoznavni obliki.

Kajti če se spomnimo, da je bilo po poročanju Janeza Vetrinjska že leta 1335 nemogoče po starih običajih rekonstruirati in izpeljati obred, ki je bil zadnjič prakticiran pred pol stoletja (1286), saj se je v vmesnem času veliko pozabilo,¹⁰⁰ potem se, kot je to poudaril že Otto Brunner, izgublja vsako iskanje njegove prvotne oblike in njegovega prvotnega pomena v prazno.¹⁰¹ Še zlasti zato, ker kontinuiteta obreda in njegovega izročila od zgodnjega srednjega veka naprej še zdaleč ni zagotovljena in bo verjetno prej držalo obratno, da je bila večkrat prekinjena in da so prekinitve kontinuitete v najslabšem primeru lahko trajale stoletja dolgo. Prvi poimensko poznani koroški vojvoda, za katerega je povsem nedvoumno zagotovljeno, da je bil ustoličen, je bil namreč šele Majnhard Goriško-Tirolski leta 1286! Z veliko mero verjetnosti velja to sicer tudi za Hermana Spanheimskega, ki je postal koroški vojvoda leta 1161, čeprav se glede na poročilo zdi, da je morala vsa ceremonija potekati v zelo improvizirani obliki in ne »po starih običajih«: ustoličevalec je bil kar cesarski notar, ki je od Friderika Barabarose dobil ustrezno pooblastilo; obred je potekal samo na vojvodskem stolu (*in sedem Karinthani ducatus intronizavi*) in je očitno imel (zgolj) karakter fevdnopravnega akta.¹⁰² Drugače pa ni vse do nastopa Habsburžanov 1335 niti za enega drugega koroškega vojvodo izpričano, da bi bil ustoličen!¹⁰³ K temu je treba upoštevati še poldrugo stoletje med letoma 828 (odprava domačih knezov in uvedba grofovske uprave) in 976 (povzdig v vojvodino), ko Karantanija oziroma Koroška formalno ni bila samostojna kneževina, kar je seveda lahko imelo posledice tudi za sam obred.

Izročilo je torej moralo premostiti stoletja, v katerih je evidentno treba računati s prelomi v kontinuiteti in seveda tudi s spremembami v izročilu samem. Kot kaže primer Habsburžanov, so bile te spremembe lahko pogojene že z

⁹⁹ O Karanti kot središču, ki je dalo ime Karantanji in Karantancem gl. Krahwinkler, *Ausgewählte Slaven-Ethnonyme*, str. 413 sl.; Kahl, *Staat der Karantanen*, str. 67 sl. O kosezih kot o starokarantanskem privilegiranem družbenem sloju gl. povzetek stanja raziskav pri Vilfan, *Rechtsgeschichte*, str. 59 sl. in tam navedena literatura.

¹⁰⁰ Iohannis Abbatis Victoriensis *Liber certarum historiarum* 2, str. 196.

¹⁰¹ Brunner, *Land und Herrschaft*, str. 91.

¹⁰² Gl. op. 67, 68.

¹⁰³ Grafenauer, *Ustoličevanje*, str. 252 sl. meni, da sta bila ustoličena tudi brat bavarskega vojvode Arnulfa Bertold, ki je leta 927 izpričan pri Gospe Sveti in na Krnskem gradu skupaj s številnim uglednimi pričami (MC 3, št. 89–91), ter Konrad II., ki je po odstavitvi Adalbera Eppensteinskega poleti 1035 dobil koroško vojvodino v fevd šele februarja 1036, v vmesnem času pa naj bi se izvršilo ustoličenje. Vendar niti zadrževanje pri Gospe Sveti in na Krnskem gradu niti časovni razmak med odstavitvijo starega in postavitvijo novega vojvode še ne izpričujejo ustoličenja. Da z dikcijo *eum in principem solempniter sustulerunt*, ki se nanaša na vojvodo Bernharda Spanheimskega, ni mišljeno ustoličevanje, kot je menil Puntschart, *Herzogseinssetzung*, str. 103, pa gl. Grafenauer, *Ustoličevanje*, str. 94 sl.

dinastičnopolitičnimi vzroki,¹⁰⁴ pa tudi s širšimi splošnozgodovinskimi dejavniki. Tu je najprej misliti že na pokristjanjevanje, ki ni bilo samo razlog, da je obred (lahko) dobil nove vsebine, ampak tudi, da je nastop nove vere morda zahteval odpravo starih poganskih sakralnih elementov obreda. Tudi popolna integracija Karantanije v frankovsko državo in njen pravni red z uvedbo grofovske uprave leta 828 je komaj lahko minila brez vpliva na njegovo izročilo. Podoben epohalen prelom v zgodovini Koroške je predstavljal njen povzdig v vojvodino. Z njim so začeli v deželo prihajati tuji gospodje, katerih legitimnost vojvodske oblasti je temeljila na fevdni podelitvi s strani kralja in so zato imeli povsem drugačen pravni položaj kot kandidati za knežji položaj v Karantaniji; temu primerno drugačna je morala biti tudi njihova percepcija obreda, ki je, če so se mu sploh podvrgli, lahko dobil nove pomenske akcente. Pomemben vpliv na izročilo je moral imeti tudi način, kako se je le-to prenašalo naprej. Tu neke možnosti njegovega pisnega fiksiranja pred visokim srednjim vekom ni videti. Zapisovanje posvetnih pravnih tradicij je začelo postajati običajno šele v 13. stoletju in je imelo prej privatni kot uradni ali celo protokolarni značaj. V tem kontekstu je prejkone iskati tudi nastanek predloge dveh anonimnih vrinkov v Švabsko zrcalo iz 14. in 15. stoletja, ki pa sta obremenjena s svojimi kompliciranimi problemi tekstnokritične narave. Ali je poleg tega v 13. stoletju obstajal še en podoben zapis inavguracijskega postopka koroškega vojvode, ki naj bi ga Majnhard ob svojem ustoličenju odnesel na grad Tirol, ostaja vprašljivo.¹⁰⁵ Vsekakor se je moralo izročilo obreda stoletja dolgo prenašati ustno, morda v obliki pravnih napotil (*Wiestümer*), ki si jih je bilo treba priskrbeti za vsako ustoličenje posebej. Med temi »varuhi izročila« bi pomembno mesto lahko pripadlo družini t. i. vojvodskega kmeta, katerega vloga ustoličevalca je bila vsaj od druge polovice 13. stoletja naprej dedna.¹⁰⁶

Zaradi vsega tega je komaj za pričakovati, da nam izročilo obreda, kot se nam je ohranilo iz poznega srednjega veka, lahko kaj pove o tem, kako je bila ta ceremonija videti v suponiranem času svojega nastanka, ko je imela v Karantaniji še neki realen pravnopolitični pomen. Iz istega razloga zgodovinske spremenljivosti in kontaminacije pa tudi obratno ni za pričakovati, da so bodisi staroslovanske bodisi stepskonomadске ali pa germanske in celo irsko-anglosaške tradicije tisti ključ, ki nam lahko razloži pomen simbolnih dejanj, ki jih je imel obred v poznem srednjem veku.

Pomen ustoličevanja in knežjega kamna za slovensko samorazumevanje in slovensko zgodovinsko zavest

V slovenski zgodovinski zavesti, to je v slovenskem zgodovinskem imaginariju, velja Karantanija za prvo slovensko državo in sploh za eno najsvetlejših točk v sicer precej nesrečno dojemani nacionalni zgodovini. Posledično je tudi knežji

¹⁰⁴ Gl. Steinmann, *Älteste Zeremonie*, str. 495.

¹⁰⁵ Gl. op. 27.

¹⁰⁶ Gl. Kahl, *Akzente*, str. 230 sl.

kamen razumljen kot simbol nekdanje starodavne slovenske državnosti in s tem kot eden najpomembnejših, če že ne kar najpomembnejši simbol slovenske zgodovine. Takšno percepcijo več kot odlično ilustrira freska v veliki avli slovenskega parlamenta (iz leta 1958), ki prikazuje zgodovino Slovencev od naselitve do zmage socialistične revolucije, in pa relief zahodnega portala ljubljanske stolnice (iz leta 1996), ki prikazuje cerkveno zgodovino Slovencev. Da je tako razumljena zgodovina tudi temeljni del slovenske nacionalne ideologije, kaže že dejstvo, da krasita navedeni umetniški deli dve zgradbi, ki simbolizirata najvišjo državno in cerkveno oblast v državi.¹⁰⁷

Na začetku takšne percepcije stoji Anton Tomaž Linhart, ki je konec 18. stoletja – torej v času, ko se se Slovenci začeli oblikovati v narod, ki seveda ni mogel obstajati brez lastne zgodovine – postavil z delom *Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der südlichen Slaven Oesterreichs* (Laibach 1788, 1791) prvi in še danes prevladujoči koncept nacionalne zgodovine Slovencev. Na podlagi tedaj uveljavljajočega se razumevanja, ki je etnično-narodne skupnosti izenačevalo z jezikovnimi skupnostmi (»*Sprachgeschichte ist Volksgeschichte*«), in na podlagi dejstva, da je slovenski jezik z neprekinjeno kontinuiteto povezan z jezikom Slovanov, ki so se konec 6. stoletja naselili v Vzhodne Alpe, mu ni bilo težko podaljšati nacionalne zgodovine v zgodnji srednji vek in vanjo vključiti tudi Karantanijo.¹⁰⁸ Da je bila s tem nacionalna zgodovina projicirana nazaj v obdobje, ko Slovenci še niso obstajali niti kot jezikovna in še manj kot etnična skupnost, se Linhart in za njim tudi številni drugi seveda sploh niso zavedali. Kljub temu je bilo Linhartovo podaljšanje nacionalne zgodovine Slovencev v zgodnji srednji vek in njegovo odkritje Karantanije za to zgodovino nadvse pomembno. Poleg tega, da je bilo izrazito narodnokonstitutivno, je bilo v nič manjši meri tudi emancipacijsko. Z Linhartovim konceptom so Slovenci končno lahko pokazali, da vendarle imajo svojo zgodovino, ki se po starosti lahko primerja z zgodovinami drugih evropskih narodov. Še več: trdili so lahko, da njihova zgodovina ni le stara, temveč tudi slavna.

Na eni strani se je ta zgodnjesrednjeveška slovenska glorijska nanašala na predstavo, da je bilo slovensko narodnostno ozemlje v 9. stoletju trikrat večje od današnjega in je na severu segalo vse do Donave med Dunajem in Linzem in še čez.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Za dodatno dokumentacijo gl. Nikolay, Kärntner Fürstenstein im Bild, str. 162 sl.

¹⁰⁸ Podrobneje gl. Štih, Linhart kot zgodovinar, str. 291 sl.

¹⁰⁹ To predstavo najbolje ilustrira zemljevid o slovenskem etničnem ozemlju v 9. in 20. stoletju, ki poleg knežjega kamna najbolj vizualizira predstavo, ki jo imajo Slovenci o svoji zgodovini v zgodnjem srednjem veku. Zemljevid z vrisanim nekdanjim velikim slovenskim etničnim ozemljem prikazuje na eni strani eno najbolj svetlih poglavij iz narodne zgodovine, na drugi strani pa s tem, ko kaže, kako močno se je to ozemlje nato zmanjšalo, prikazuje tudi eno največjih slovenskih (pseudo)zgodovinskih traum, povzeto v sintagmah kot so »denacionalizacija slovenske zemlje«, »namerna asimilacija slovenskega prebivalstva«, »germanizacija velikih delov slovenskega starega ozemlja«, »največje teritorialno-nacionalne izgube« ipd. Kasneje dobesedno ponarodeli zemljevid, brez katerega si ni bilo mogoče zamisliti nobenega učbenika ali pregleda slovenske zgodovine, je bil prvič objavljen leta 1933 v Zgodovini Slovencev od naselitve do reformacije Milka Kosa. Še bolj kot to, da riše v 9. stoletju meje Slovincem na Donavi in Salzburškem, zbode v oči, da v prikazu stanja v 20. stoletju meja med Slovenci in Hrvti na Kolpi in Sotli sploh ni označena in je vse skupaj prikazano kot enotno »današnje jugoslovansko

A še bolj kot na velik obseg slovenskega narodnostnega ozemlja se je predstava o slavni zgodovini Slovencev v zgodnjem srednjem veku nanašala na Karantanijo. Na podlagi Konverzije, ki govori o Karantancih kot o slovanskem ljudstvu,¹¹⁰ ni bilo težko vzpostaviti povezave s Slovenci. Drugi, simbolno še pomembnejši element, ki je povezoval Slovence s Karantanci, pa je seveda bilo ustoličevanje koroških vojvod oziroma karantanskih knezov, ki je po zgoraj že večkrat omenjenih in obravnavanih poznosrednjeveških opisih potekalo v tistem delu, ki se je vršil na knežjem kamnu, v slovenskem jeziku.¹¹¹ Dodatno identifikacijo s Slovenci pa je poleg jezika predstavljalo dejstvo, da je ustoličevalec bil kmet, ta pa je bil že v slovenskih zgodovinskih percepcijah 19. stoletja tako rekoč sinonim za Slovenca.¹¹² Obred, s katerim je bila na simbolni ravni v deželi izročana oblast novemu knezu oziroma kasneje vojvodi, tako ni utelešal samo državnosti Karantancev v zgodnjem in vojvodine Koroške v visokem in poznem srednjem veku, ampak je bil s prenosom težišča na jezikovno kontinuiteto in njeno izenačitvijo s kontinuiteto narodne zgodovine razumljen tudi (ali pa predvsem) kot odraz državnosti Slovencev.

Na obred ustoličevanja pa se je navezovala še ena predstava, ki je bila pomembna za slovensko samorazumevanje v 19. in 20. stoletju. To je bila predstava o demokratičnosti njihove družbene ureditve znotraj lastne, svobodne države Karantanije. Po najbolj radikalnih in niti ne tako starih predstavah naj bi bila Karantanija nič manj kot »demokratična republika« s »kmečko aristokracijo«, knezom in neke vrste »parlamentom«, ki naj bi ga predstavljali zbor kosezov.¹¹³ Ta predstava je zrasla na eni strani iz splošnih predstav o življenju starih Slovanov,¹¹⁴ na katere je močno

etnično ozemlje«. Tega sicer ni težko razložiti in je posledica dejstva, da je knjiga izšla v času šestojanuarske diktature in jugoslovanskega unitarizma, ki je zapovedoval obstoj enega jugoslovanskega naroda, a vendarle je nesporno dejstvo, da zemljevid sugerira nekaj, česar ni bilo niti v 9. niti v 20. stoletju: sporoča nam nič manj kot, da Slovencev v 20. stoletju ni (več)! In medtem ko jim v času, ko jih resnično še ni bilo, odmerja veliko domovino med Jadranom in Donavo, jih je v stoletju, ko so Slovenci dosegli popolno narodno afirmacijo, izbrisal iz zgodovine. Šele po drugi svetovni vojni je dobil zemljevid nam bolj domačo podobo. Namesto o »današnjem jugoslovanskem etničnem ozemlju« je v legendi kar naenkrat govora o »današnjem slovenskem etničnem ozemlju«, včrtana pa je seveda tudi meja med Slovenci in Hrvati. Zanj zemljevid sugerira, da je že v 9. stoletju (!) potekala tako kot današnja slovensko-hrvaška državna meja, čeprav v resnici vprašanje razmejitve med Slovenci in Hrvati še tisočletje kasneje ni bilo razjasnjeno. Tudi tako popravljen zemljevid torej riše nekaj, česar ni bilo v 9. stoletju niti na severu niti na jugu in tako – zavedno ali nezavedno – generira mitološko zgodovinsko podobo nacionalne zgodovine. Podrobneje gl. Štih, *Pledoaje*, str. 196 sl.

¹¹⁰ *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, c. 3, 4.

¹¹¹ Gl. op. 25.

¹¹² Vilfan, *Slovenci – kmečki narod?*, str. 229 sl.; gl. tudi Hösler, *Von Krain zu Slowenien*, str. 198.

¹¹³ Tako Korošec, *Alpski Slovani*, str. 22. Gre za tipični primer prenosa modernih pojmov in predstav v oddaljeno preteklost. Za podrobnejšo kritiko takšnih in podobnih predstav o naravi karantanske družbene ureditve gl. Štih, *O modernem (ne)razumevanju*, str. 33 sl.

¹¹⁴ Temelj zanje je bila v veliki meri recepcija Prokopijevih opisov Slovanov ob spodnji Donavi na meji Vzhodnorimskega cesarstva okrog sredine 6. stoletja, na katere se je opiral tudi Linhart (v slovenščino je Slované zadevajoče mesta iz Prokopijevih del prevedel Gantar, Pod Justinijanovim žezlom). Kasneje je na romantične predstave o življenju Slovanov in s tem neposrednih prednikov Slovencev imel zlasti velik vpliv roman Pod svobodnim soncem Frana

vplival Johann Gottfried Herder (1744–1803) s svojim idiličnim opisom slovanskih ljudstev,¹¹⁵ na drugi strani pa iz enkratnosti obreda ustoličevanja koroških vojvod v poznem srednjem veku. Pozornost je vzbujalo zlasti dejstvo, da je navaden kmet simbolno izročal oblast vojvodi. Z Jeanom Bodinom (1530–1596) in njegovim delom O republiki (*Les six livres de la Republique*, 1576) je ustoličevanje prek Piccolominijeva opisa prišlo v t. i. pogodbeno (kontraktualno) teorijo o nastanku države in je služilo kot primer pogodbenega prenosa suverenosti z ljudstva na monarha. Patus o ustoličevanju je v tem Bodinovem klasičnem delu ponovno postal aktualen konec šestdesetih let prejšnjega stoletja, ko je slovenski Američan Joseph (Josip) Felicijan, ki je v Ljubljani doštudiral zgodovino in leta 1945 emigriral v tujino, odkril, da si je ameriški predsednik Thomas Jefferson (1743–1826) v svojem izvodu Bodinove knjige (v izdaji iz 1580) med drugim podčrtal mesto, kjer je govora o ustoličevanju koroških vojvod. Na podlagi tega je Felicijan izpeljal misel, da je med vire za znamenito ameriško Deklaracijo o neodvisnosti (*Declaration of Independence*) iz leta 1776, v katere prvem delu je Jefferson izpostavil enakost med ljudmi in neodtujljivost njihovih temeljnih pravic, treba šteti tudi koroško ustoličevanje.¹¹⁶ Felicijanovo odkritje, ki je sicer nadvse zanimivo za vprašanje, do kod vse je segalo poznavanje ustoličevanja, nikakor pa ni na njegovi podlagi mogoče trditi, da je imelo vpliv na oblikovanje Deklaracije o neodvisnosti,¹¹⁷ je dalo mitu o demokratičnem značaju karantanske oziroma staroslovenske družbene ureditve nov zagon.¹¹⁸ Vrhunec je takšno razumevanje zgodovine doživelo ob obisku ameriškega predsednika Billa Clintona leta 1999 v Sloveniji, ko je bilo med drugim na spletnih straneh vladnega urada za informiranje (!) mogoče celo prebrati, da »se je zgodba o ameriški demokraciji začela v Karantaniji, prvi slovenski državi iz 7. stoletja«. ¹¹⁹

Za takšne trditve ni prav nobene zgodovinske opore, a vendar so se v predstavah Slovencev o njihovi lastni zgodovini s Karantanijo tako povezovali pojmi, kot so svoboda, država in demokratičnost, ki seveda spadajo v železni repertoar vsake

Saleškega Finžgarja (prvič objavljen v Domu in svetu 1906–1907), ki je Prokopijeve opise poznal po parafraziranih slovenskih prevodih v prvi knjigi Gradiva za zgodovino Slovencev v srednjem veku Franca Kosa iz leta 1902.

¹¹⁵ Herder, *Ideen*, str. 433 sl. Za recepcijo tega znamenitega besedila pri Slovencih gl. Sundhaufen, *Einfluß der Herderischen Ideen*, str. 151 sl.; Vilfan, *Zgodovinska pravotvornost*, str. 45 sl.

¹¹⁶ Felicijan, *Genesis of the Contractual Theory* (oz. *Slovenstvo in prva ustava ZDA*).

¹¹⁷ Odklonilno že Grafenauer, *Ustoličevanje in vojvodski prestol*, str. 112 sl.; podrobneje gl. Štih, *O modernem (ne)razumevanju*, str. 37 sl.

¹¹⁸ V knjigi Gobetz, *Slovenian Heritage*, str. 8 sl. je govora celo o »one of the most impressive systems of democracy in the world« oz. o »magnificent popular pure democracy«. Po izidu Felicijanove knjige je imel v ZDA rojeni sin slovenskih staršev in takratni ameriški senator ter dolgoletni guverner Ohia Frank J. Lausche v senatu goreč govor, v katerem je govoril o odločilnem vplivu koroškega ustoličevanja na ameriško demokracijo. Slovenci iz Clevelanda v Ohio so ob dvestoletnici ameriške neodvisnosti odkrili 15. maja 1976 v centru mesta spominsko ploščo, katere besedilo govori o prispevku malega naroda izpod Triglava k Deklaraciji o neodvisnosti. Slovensko bibliofilsko društvo, ki je 1995 poskrbelo za slovenski prevod Felicijanove knjige, je v njenem predgovoru zapisalo, da je bila oblast v »slovenski Karantaniji« izbrana »plebiscitarno« (sic! P. Š.) in da so »Praslovenci v času njihove največje suverenosti in najdemokratičnejše oblasti, nedovisno in človekoljubno vladali v svoji ogromni deželi od Jadrana do Donave«.

¹¹⁹ Gl. http://www.uvi.si/clinton/slo/c1_gl_j.html (oktober 2004).

nacionalne ideje in nacionalnega gibanja. Zato ne preseneča, da je bila Karantanija v procesu narodnega oblikovanja Slovencev spoznana in razumljena kot zibelka slovenskega naroda. S tem pa se je tudi Koroška, ki leži sicer na obrobju slovenskega etničnega ozemlja, pomaknila v samo središče slovenstva. Izid koroškega plebiscita leta 1920 je zato južno od Karavank razumljivo povzročil veliko razočaranje in frustracije. Gosposvetsko polje je bilo doživljano kot slovensko Kosovo polje in je v postalo »hvaležna metafora za izražanje narodovih kolektivnih frustracij«.¹²⁰

Toda kljub takšni, za Slovence neugodni politični realnosti, ni Karantanija za njihovo zgodovinsko samorazumevanje izgubila na pomenu niti po prvi niti po drugi svetovni vojni. Pomembno vlogo pri tem je imelo tudi slovensko zgodovinopisje, ki je vztrajalo pri starih nacionaliziranih razlagah zgodnjesevneške zgodovine in s tem ohranjalo in generiralo narodove zgodovinske mite. Da je šlo pri tem tudi za povsem zavestno početje, jasno kaže naslov že večkrat omenjene Grafenauerjeve monografije o ustoličevanju, ki nosi v slovenščini naslov *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev*, medtem ko ima obsežen nemški povzetek naslov *Die kärntner Herzogseinsetzung und der Staat der Karantanerslawen*. Grafenauer je bil predober zgodovinar, da se ne bi zavedal vsebinske razlike med pojmom Slovinci in Slovani in dvojni naslov je razumeti na način, da se mu je za »domačo uporabo« in za slovenskega bralca zdelo potrebno vztrajati pri narodotvornem mitu.¹²¹

Sploh je bilo prikazovanje starejše slovenske zgodovine v slovenskem zgodovinopisju izrazito karantanocentristično. Temu primerno je bila Karantanija opredeljena kot »osrednja os vse slovenske zgodovine v zgodnjem srednjem veku«.¹²² In temu adekvatno izpeljana razvojna zgodovinska linija podčrta po propadu karantanske »slovenske države« dvig Karantanije celo v posebno plemensko vojvodino, medtem ko je bila konec 10. stoletja od Bavarske ločena in na novo vzpostavljena vojvodina Koroška z vencem obmejnih krajin označena kot Velika Karantanija, ki naj bi v enem političnem okviru združevala vse »slovensko ozemlje«.¹²³ Veliki Karantaniji je bil tako med vrsticami pridan karakter slovenske nacionalne tvorbe, čeprav je ločitev Karantanije od Bavarske leta 976 in njen povzdig v vojvodino,

¹²⁰ Grdina, *Karantanski mit*, str. 57.

¹²¹ Prvi je opozoril na to dvojnost in nekonsistentost naslova Grdina, *Karantanski mit*, str. 52 sl. Sintagmo »država karantanskih Slovencev« je drugače Grafenauer prvič uporabil že za naslov svojega obsežnega članka v Koroškem zborniku (Ljubljana 1946), kjer je na str. 102 sl. mogoče prebrati pravi sinopsis retrogradno podaljšane nacionalne zgodovine Slovencev: »Sredi 8. stoletja se je nehala politična svoboda *karantanskih Slovencev*. *Slovenska Karantanija* pa je še 80 let obstajala kot posebna avtonomna enota v frankovski državi. Vladali so ji še vedno *slovenski knezi*. [...] Reforme v tretjem desetletju 9. stoletja so pomenile v karantanskem življenju veliko večjo spremembo kakor propad politične svobode. Z njimi je bil presekan organski razvoj *slovenskega naroda*, Slovinci so postali s tem v svojem jedru *podložniški narod*. Seveda pa je ta socialna katastrofa v bistveni zvezi z izgubo politične svobode sredi 8. stoletja. Tako je pomenil propad *svobodne slovenske karantanske države* s svojimi posledicami za Slovence izgubo skoraj dveh tretjin *slovenskega narodnega ozemlja* in tisočletno politično in socialno sužnost *vsega slovenskega naroda* [vse ležeče P. Š.]«.

¹²² Grafenauer, *Zgodovina 1*, str. 366.

¹²³ Grafenauer, *Zgodovina 2*, str. 145; podobno Kos, *Zgodovina Slovencev*, str. 168.

kateri so bile podrejene tudi mejne grofije od Semmeringa do Gardskega jezera, imela povsem druge razloge. Pri tem je indikativno, da se je ime Velika Karantanija, ki ni v virih nikoli izpričano in je kot produkt modernega zgodovinopisja terminološki konstrukt, uporabljalo izključno v slovenskem zgodovinopisju, kjer ga je po mojem védenju prvi uporabil Josip Gruden pred natanko stotimi leti (1912).¹²⁴ Konsekventen, čeprav empirično dokazljivo netočen zaključek tako prikazanega razvoja je, da sta se »imeni Karantanija in Karantanci razširili na vse alpske in panonske Slovane in njihovo ozemlje. Odtlej skozi nekaj stoletij pomenita ta dva izraza to, kar imenujemo danes Slovenija in Slovenci«.¹²⁵

Na vsak način se je torej trudilo pokazati na obstoj neposredne kontinuitete med zgodnj srednjeveško Karantanijo in Karantanci in moderno Slovenijo ter Slovenci. Toda kako problematičen je takšen linearni prikaz zgodovinskega razvoja priča že dejstvo, da med Karantanci in Slovenci ne obstoji niti imenska kontinuiteta! In če pogledamo še natančneje, vidimo, da lahko sledimo kontinuiteti karantanske tradicije samo na Koroškem, ki je imenska, politična in teritorialna naslednica Karantanije. Tudi se v nasprotju s Koroško južno od Karavank zgodovinski spomin na Karantanijo ni kontinuirano ohranjal, ampak je bila – kot smo videli – ta tradicija odkrita šele pri Linhartu in vzpostavljena retrogradno; obratno pa je bila na Koroškem karantanska zgodovina razumljena kot del koroške deželne zgodovine že od samega začetka njihovega zgodovinopisja; to je pri Janezu Vetrinjskem v 14. in pri Jakobu Unrestu v 15. ter Filipu Theoprastu Paracelsusu v 16. stoletju, da o Mihaelu Gothardu Christalnicku oziroma Hieronimu Megiserju s konca 16. oziroma začetka 17. stoletja sploh ne govorimo.¹²⁶

Očem nemara najbolj vidno pa se neposredna navezava Koroške na karantansko tradicijo kaže prav v obredu ustoličevanja koroških vojvod. Kot je bilo zgoraj pokazano, govori največ argumentov za povezavo začetkov obreda na knežjem kamnu z obdobjem karantanske samostojnosti v 7. in 8. stoletju, čeprav

¹²⁴ Gruden, *Zgodovina*, str. 94; Kos, *Gradivo* 2, str. LIV, govori še o »povečani Karantaniji«.

¹²⁵ Grafenauer, *Poglavitne poteze*, str. 132. Ta trditev, ki sloni na izvajanjih Hauptmanna, Postanek in razvoj, str. 246 sl., je brez prave opore v virih, iz katerih, v celoti gledano, jasno izhaja, da se karantansko ime ni uporabljalo niti za vse t. i. alpske Slovane, kaj šele za panonske Slovane, niti ni to ime pokrivalo Slovanov v Posavju, v Istri ali Furlaniji. Od sočasnih virov samo Fuldski anali dopuščajo interpretacijo, da je s pojmom Karantanci (sic! in ne Karantanija) mišljen prostor bavarske Vzhodne prefekture, pri čemer je seveda v njej živel tudi bavarski živelj in ne samo Slovani. Po drugi strani pa so izven Vzhodne prefekture živelj tisti Slovani (v Istri in Furlaniji), ki so spadali v karolinško Italijo; gl. Wolfram, *Salzburg, Bayern, Österreich*, str. 39 sl., 68 sl. Prav tako ni mogoče braniti mnenja, da je Karantanija pod Arnulfom tvorila plemensko vojvodino ranga Bavarske, Švabske, Saške in Frankovske, saj je bila vse do leta 976 tako ali drugače vključena v Bavarsko, kateri je bila podrejena od sredine 8. stoletja, kot tudi, da *regnum Arnolfi* pomeni isto kot *regnum Carantanum*; gl. Štih, *Regnum Carantanum*, str. 215 sl.; Dopsch, *Arnolf und der Südosten*, str. 143 sl.; Schmid, *Kaiser Arnolf, Bayern und Regensburg*, str. 187 Za Arnulfa gl. tudi Svetina, *Moosburg Arnulfs von Kärnten*, str. 42 sl.

¹²⁶ Janez Vetrinjski je ustoličenje Majnharda za koroškega vojvodo leta 1286 povezal s karantanskim zgodnjim srednjim vekom tako z zgodbo o Ingu kot z anekdoto o sporu med Majnhardom in njegovim bratom Albertom glede podelitve Možberka (gl. op. 26). Glede povezave ustoličevanja s karantansko dobo pri Unrestu, Paracelsusu in Christalnicku oz. Megiserju gl. Mihelič, *Etnična podoba Karantanije*, str. 855 sl., 859 sl., 871 sl.

tega ni mogoče dokazati, pri čemer pa je treba v isti sapi dodati, da to mnenje tudi nima boljše alternative. Prav tako je logično predpostavljati, da so udeleženci tega obreda lahko bili le pripadniki karantanske skupnosti; to se pravi tisti, ki so spadali pod oblast karantanskega kneza. Ta oblast pa se glede na sedanje stanje raziskav o mejah Karantanje ni – z verjetno izjemo mežiške in mislinjske doline – nikoli raztezala na prostor južno od Karavank in Kamniških Alp.¹²⁷ Kasneje je ustoličevanje postalo obred, s katerim je bila izročana oblast v vojvodini Koroški, knežji kamen pa oblastni simbol te dežele, o čemer evidentno govori tudi koroški grb, ki je bil v poznem srednjem veku vklesan na površino tega spomenika. S knežjim kamnom je bila v visokem in poznem srednjem veku povezana predaja oblasti, ki se je nanašala izključno na Koroško, in tudi v tem času knežji kamen ni imel neke vseslovenske konotacije in ni simboliziral oblasti, ki bi se npr. nanašala na (slovensko) prebivalstvo Kranjske in/ali (spodnje) Štajerske ali sploh na obe omenjeni deželi.¹²⁸ Tudi potem, ko po letu 1414 obred ni bil več v rabi, se je spomin nanj ohranjal izključno na Koroškem in je postal celo eden najpomembnejših elementov deželne zavesti in ponosa koroškega plemstva in stanov. Šele z uveljavitvijo absolutizma in marginaliziranjem pomena deželnih stanov je začel ugašati tudi spomin na obred, tako da je knežji kamen klavrno končal celo v privatni kmečki lasti, od koder ga je 1862 odkupilo Zgodovinsko društvo za Koroško, ga s tem rešilo propada in ga prepeljalo v Celovec, kjer je še danes.

Gornja *dejstva* ne dopuščajo drugega zaključka, kot da je *zgodovinsko* gledano knežji kamen koroški spomenik in zato v prvi vrsti simbol koroške preteklosti. Pri tem pa je treba dodati, da imajo koroški Slovenci kot Korošci in kot neposredni potomci in dediči tistega jezika, v katerem je v srednjem veku potekalo ustoličevanje na knežjem kamnu, še posebej pravico do tega spomenika in simbola.

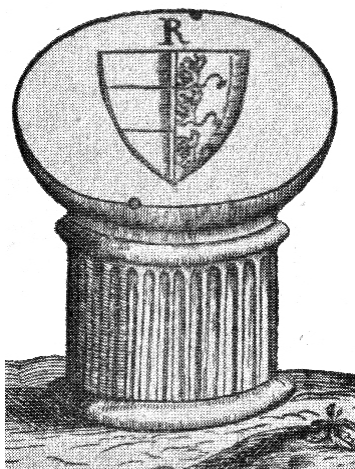
Na drugi strani razumejo tudi Slovenci izven Koroške knežji kamen kot temeljni simbol svoje zgodovine. Razlogi za to nacionalizacijo koroškega deželnega spomenika so bili podani zgoraj. Povezani so s predstavo, ki se je začela oblikovati v času narodnega oblikovanja Slovencev, da segajo začetki nacionalne zgodovine Slovencev v čas Karantanije. Skupek teh predstav je subsumiran v pojmu karantanski mit, ki je najmočnejši nacionalnokonstitutivni mit pri Slovencih in posledično je knežji kamen, ki pri Slovencih utelešuje starodavno slovensko glorio, katere pa v resnici nikoli ni bilo, postal eden glavnih, če že ne kar glavni simbol slovenske zgodovine.

A čeprav zgodovina Slovencev ni neposredno, generično in premočrtno nadaljevanje zgodovine Karantancev in čeprav ima nemara še kako prav Hans-Dietrich Kahl, ko ugotavlja, da je ravno »obglavljenje« karantanske etnogeneze v začetku 9. stoletja (z odstavitvijo domačih knezov in vpeljavo grofovske uprave) prejkone šele omogočilo, da je v nekem drugem času in v drugem kontekstu prišlo v novi etnogenezi do oblikovanja slovenske identitete,¹²⁹ je imela karantanska zgodovina vendarle zelo pomembno in konstitutivno vlogo v procesu narodnega oblikovanja

¹²⁷ Glede problematike obsega Karantanije gl. nazadnje Štih, *Glose*, str. 483 sl.

¹²⁸ Kahl, *Slowenen und Karantanen*, str. 989.

¹²⁹ Kahl, *Slowenen und Karantanen*, str. 990 sl.; isti, *Staat der Karantanen*, str. 401 sl.

*Slika 4: Na knežji kamen vklesan koroški deželni grb je bil v času, ko ga je 1612 v *Annales Carinthiae* (knj. 6/11, str. 482) upodobil Megiser, še dobro viden, danes pa je mogoče prepoznati le še njegove obrise (foto: Peter Štih)*

Slovencev. V obdobje zgodnjega srednjega veka projicirana nacionalna zgodovina je postala od konca 18. stoletja naprej eno od osišč njihove identitete in temeljna sestavina njihovega nacionalnega imaginarija. Znotraj tega imaginarija je pripadlo Karantaniji, v kateri so videli svojo prvo lastno državo in najsvetlejšo točko svoje v glavnem z negativnimi atributi percipirane preteklosti, prav posebej visoko mesto. V tem smislu je torej Karantanija imela pomembno vlogo v etnogenezi Slovencev; toda ne kot realno, ampak kot imaginarno izhodišče slovenskega naroda in ne v zgodnjem srednjem veku, ampak od časa razsvetljenstva in romantike naprej.

Sporočilna vrednost ustoličevanja in knežjega kamna

Za zaključek je mogoče reči, da je ustoličevanje koroških vojvod kljub več kot stoletje dolgim intenzivnim raziskavam še vedno zgodovinopisni problem, obremenjen s številnimi nejasnostmi in odprtimi vprašanji ter hkrati z omejenimi možnostmi za njegovo rešitev. Obenem sta ustoličevanje in še zlasti knežji kamen kot njegov glavni materialni artefakt zaradi svojega simbolnega pomena še vedno tudi zelo aktualna, celo dnevnopolitična téma. A ne glede na vse to ohranjata tako ustoličevanje kot knežji kamen svojo zgodovinsko enkratnost in imata lahko veliko sporočilno vrednost tudi za današnji trenutek, le na njuno vlogo je treba pogledati v skladu s časom, v katerem sta bila prakticirana. Namreč, v času, ko so v poznem srednjem veku nastali njegovi opisi, je imelo ustoličevanje centralni pomen za deželo Koroško, njeno samorazumevanje in deželno zavest. Samo dežela je lahko legitimirala novega vojvodo, kar je storila na eni strani s slovenskim jezikom povezanim obredom v kmečkem okolju pri knežjem kamnu, na drugi strani pa z od njega jasno privzdignjenim obredom v nemškem jeziku pri vojvodskem stolu,

ki je odgovarjal sočasnim dednim poklonom. S slovenskim jezikom povezan obred pri knežjem kamnu je klical v zavest kontinuiteto s Karantanijo in s tem veliko starost dežele, kar je izpostavil že Janez Vetrinjski; ceremonija, v kateri sta bila uporabljana oba deželna jezika in v katero so bili vključeni vsi socialni sloji od kmeta do vojvode, pa je, kot je upravičeno opozoril Winfried Stelzer, na simbolni ravni generirala deželno zavest in povezovala deželo na način, ki mu ni bilo para.¹³⁰ Prav zaradi tega zgodovinskega konteksta ima knežji kamen vso možnost, da postane v novih časih evropskega združevanja tisto, kar je nekoč že bil: simbol skupne in nedeljive preteklosti, ki smo jo zaradi delitev 19. in 20. stoletja v veliki meri izgubili iz svojega spomina. Koliko bo ta možnost izkoriščena, pa je odvisno samo od nas in naše zmožnosti, da si »izgubljeno zgodovino« priključimo nazaj v spomin.¹³¹ Ne nazadnje so že stari Grki razumeli simbol kot znak, ki združuje in ne ločuje: grški *symbolon* je bil iz prelomljenih delov sestavljena celota, iz česar je lahko »prijatelj po dolgih letih prepoznal prijatelja in se je sin prijatelja razkril sinu prijatelja«.¹³²

Viri in literatura

Viri

- Ausgewählte Urkunden zur Verfassungs-Geschichte der deutsch-österreichischen Erblände im Mittelalter*, Hg. von Ernst v. Schwind – Alphons Dopsch (Innsbruck 1895).
- Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, ed. Fritz Lošek, Monumenta Germaniae Historica, Studien und Texte 15 (Hannover 1997), str. 90–135.
- Cosma Pragensis, Chronica Boemorum*, ed. Bertold Bretholz, Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Germanicarum, Nova series 2 (Berlin 1923).
- Enee Silvii Piccolominei postea Pii PP. II De Evropa*, ed. Adrianus van Heck, Studi e testi 398 (Città del Vaticano 2001).
- Iohannis Abbatis Victoriensis Liber certarum historiarum*, ed. Fedor Schneider, Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi [36/1-2] (Hannover/Leipzig 1909–1910).
- Landshandvest des Löblichen Erzherzogthumbs Kharndten* (1610).
- Le lettere del notaio imperiale Burcardo intorno alla politica del Barbarossa nello scisma ed alla distruzione di Milano*, ed. Ferdinand Güterbock, Bulletino dell'Istituto storico Italiano per il medio evo 61 (1949), str. 51–58.
- MC – *Monumenta historica ducatus Carinthiae* 3, Hg. von August Jaksch (Klagenfurt 1904); 6, 10, Hg. von Hermann Wiessner (Klagenfurt 1958, 1968).
- Ottokars Österreichische Reimchronik*, ed. Joseph Seemüller, Monumenta Germaniae Historica, Deutsche Chroniken 5/1 (München²1989).
- Die Regesten der Grafen von Görz und Tirol, Herzöge von Kärnten 2/1: Die Regesten Meinhards II. (I.) 1271–1295*, Hg. von Hermann Wiesflecker, Publikationen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung IV/1, Bd. II/1 (Innsbruck 1952).

¹³⁰ Stelzer, Landesbewußtsein, str. 193.

¹³¹ Rumpler, Verlorene Geschichte, str. 517 sl.

¹³² Wolfram, *Conversio* (2012), str. 124.

Thomas Ebendorfer, Chronica Austriae, ed. Alphons Lhotsky, Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Germanicarum, Nova series 13 (Berlin–Zürich 1967).

Literatura

- Bassi Urban – Kamptner Margit, *Studien zur Geschichtsschreibung Johanns von Viktring* (Das Kärntner Landesarchiv 22, Klagenfurt 1997).
- Baum Wilhelm, *Rudolf IV. der Stifter. Seine Welt und seine Zeit* (Graz–Wien–Köln 1996).
- Brunner Otto, *Land und Herrschaft. Grundfragen der territorialen und Verfassungsgeschichte Österreichs im Mittelalter* (Wien⁵1965, Nachdruck Darmstadt 1990).
- Deuer Wilhelm, *Das Landhaus zu Klagenfurt* (Klagenfurt 1994).
- Dolenz Heimo – Baur Christian (Hg.), *Die Karnburg. Forschungen zu Kärntens Königspfalz 2006–2010* (Klagenfurt 2011).
- Dopsch Heinz, ... in sedem Karinthani ducatus intronizavi ...: Zum ältesten gesicherten Nachweis der Herzogseinsetzung in Kärnten, v: Lothar Kolmer und Peter Segl (Hg.), *Regensburg, Bayern und Europa. Festschrift für Kurt Reindl zu seinem 70. Geburtstag* (Regensburg 1995), str. 103–136.
- Dopsch Heinz, Die Kärntner Pfalzgrafschaft und der Herzogstuhl, v: Wilhelm Wadl (Hg.), *Kärntner Landesgeschichte und Archivwissenschaft. Festschrift für Alfred Ogris zum 60. Geburtstag* (Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie 84, Klagenfurt 2001), str. 120–129.
- Dopsch Heinz, Arnolf und der Südosten – Karantanien, Mähren, Ungarn, v: Franz Fuchs und Peter Schmid (Hg.), *Kaiser Arnolf. Das ostfränkische Reich am Ende des 9. Jahrhunderts* (Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte, Beiheft 19, München 2002), str. 143–186.
- Dopsch Heinz, Der Kärntner Fürstenstein im Spiegel der mittelalterlichen Schriftquellen, v: Nikolay Sabine, *Der Kärntner Fürstenstein im Bild. Darstellungen eines europäischen Rechtsdenkmales* (Klagenfurt/Celovec–Ljubljana/Laibach 2010), str. 215–260.
- Felicijan Joseph, *The Genesis of the Contractual Theory and the Instalation of the Dukes of Carinthia* (Celovec 1967) 1 sl. (tudi v slovenskem prevodu: *Slovenstvo in prva ustava ZDA (l. 1776)*, Ljubljana 1995).
- Fräss-Ehrfeld Claudia, *Geschichte Kärntens 1: Das Mittelalter* (Klagenfurt 1984).
- Fräss-Ehrfeld Claudia, *Geschichte Kärntens 2: Die ständische Epoche* (Klagenfurt 1994).
- Fräss-Ehrfeld Claudia, Der Fürstenstein, v: *Geschichtsverein für Kärnten. Programm – erstes Halbjahr 2006* (Klagenfurt 2006), str. 61–66.
- Gantar Kajetan, *Pod Justinijanovim žezlom* (Ljubljana 1961).
- Gobetz Edward (ur.), *Slovenian Heritage 1* (Ohio 1980).
- Ginhart, Karl, Der Herzogsitz des Kärntner Herzogstuhls, v: *Carinthia I* 157 (1967), str. 460–468.
- Gleirscher Paul, Die Karnburg – Königspfalz oder Sitz der königlichen Gewaltsboten?, v: *Bulletin des Geschichtsvereins für Kärnten, Erstes Halbjahr 2012* (Klagenfurt 2012), str. 35–38.
- Grafenauer Bogo, *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev* (Dela I. razreda Slovenske akademije znanosti in umetnosti 7, Ljubljana 1952).
- Grafenauer Bogo, Pomen ustoličenja koroških vojvod v slovenski zgodovini in njegova problematika, v: *Kronika* 1 (1953), str. 111–119.
- Grafenauer Bogo, Vprašanja županov, »Hrvatov« in ustoličevanja koroških vojvod, v: *Naša sodobnost* 3/2 (1955), str. 1125–1146.
- Grafenauer Bogo, Deset let proučevanja ustoličevanja koroških vojvod, kosezov in države karantanskih Slovencev, v: *Zgodovinski časopis* 16 (1962), str. 176–209.
- Grafenauer Bogo, Poglavitne poteze slovenskega zgodovinskega razvoja in položaja. I. Karantanija in njena dvakratna vloga v oblikovanju slovenske narodne zavesti, v: *Kronika* 16 (1968), str. 129–136.

- Grafenauer Bogo, Ustoličevanje koroških vojvod in vojvodski prestol, v: *Zgodovinski časopis* 24 (1970), str. 112–122.
- Grafenauer Bogo, *Zgodovina slovenskega naroda* 1 (Ljubljana ³1978), 2 (Ljubljana ²1965).
- Grafenauer Bogo, Die Kärntner Herzogseinsetzung und die Edlingerfrage. Protokoll eines Kolloquiums aus dem Jahre 1965, v: *Carinthia I* 183 (1993), str. 353–366.
- Grafenauer Ivan, Najstarejši slovenski »Kirielejsoni«, v: *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo* 23 (1942), str. 63–73.
- Graus František, Die Ohnmacht der Wissenschaft gegenüber Geschichtsmythen, v: isti, *Ausgewählte Aufsätze (1959–1989)*, Hg. von Hans-Jörg Gilomen, Peter Moraw und Rainer C. Schwinges (Vorträge und Forschungen 55, Stuttgart 2002), str. 53–63.
- Grdina Igor, Karantanski mit v slovenski kulturi, v: *Zgodovina za vse* 3/2 (1996), str. 51–65.
- Gruden Josip, *Zgodovina slovenskega naroda* (Celovec 1912).
- Hauptmann Ljudmil, Postanek in razvoj frankovskih mark ob srednji Donavi, v: *Časopis za slovenski jezik, književnost in literaturo* 2 (1920), str. 210–250.
- Hauptmann Ljudmil, *Staroslovenska družba in obred na knežjem kamnu* (Dela I. razreda Slovenske akademije znanosti in umetnosti 10, Ljubljana 1954).
- Hellmann Manfred, Der Begriff 'populus' in der Conversio Bagoariorum et Carantanorum, v: Manfred Hellmann, Reinhold Olesch, Bernhard Stasiewski, Franz Zagiba (Hg.), *Cyrillo-Methodiana. Zur Frühgeschichte des Christentums bei der Slawen 863–1963* (Slavistische Forschungen 6, Köln–Graz 1964), str. 161–167.
- Herder Johann Gottfried, *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* (Darmstadt 1966).
- Hösler Joachim, *Von Krain zu Slowenien. Die Anfänge der nationalen Differenzierungsprozesse in Krain und der Untersteiermark von der Aufklärung bis zur Revolution: 1768 bis 1848* (Südosteuropäische Arbeiten 126, München 2006).
- Jäschke Kurt-Ulrich, Der Stein von Scone und »seine Verwandten« in England. Ein Beitrag zu Geschichte und Bedeutung politischer und rechtlicher Symbolsteine, vornehmlich während des Mittelalters, v: Axel Huber (Hg.), *Der Kärntner Fürstenstein im europäischen Vergleich. Tagungsbericht Symposium Gmünd 20. bis 22. September 1996* (Gmünd 1997), str. 121–198.
- Kahl Hans-Dietrich, Akzente zur Fürstensteinfrage, v: Axel Huber (Hg.), *Der Kärntner Fürstenstein im europäischen Vergleich Tagungsbericht Symposium Gmünd 20. bis 22. September 1996* (Gmünd 1997), str. 221–235.
- Kahl Hans-Dietrich, Solium Ducatus Karinthie. Fragen um Kärntens Fürstenstein und seine Rituale, v: *Carinthia I* 188 (1998), str. 185–235.
- Kahl Hans-Dietrich, Der »Richter des Landes« zu Kärnten in Überlieferung des sogenannten Schwabenspiegels, v: *Carinthia I* 190 (2000), str. 133–141.
- Kahl Hans-Dietrich, Slowenen und Karantanen. Ein europäisches Identitätsproblem, v: Rajko Bratož (izd.), *Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo. Začetki slovenske etnogeneze/Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und karolingischer Epoche. Anfänge der slowenischen Ethnogenese* 2 (Situla 39 – Razprave I. razreda Slovenske akademije znanosti in umetnosti 18, Ljubljana 2000), str. 987–993.
- Kahl Hans-Dietrich, *Der Staat der Karantanen. Fakten, Thesen und Fragen zu einer frühen slawischen Machtbildung im Ostalpenraum (7.–9. Jh.)* (kot Supplementum k: Rajko Bratož (izd.), *Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo. Začetki slovenske etnogeneze/Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und karolingischer Epoche. Anfänge der slowenischen Ethnogenese*, Ljubljana 2002).
- Katičić Radoslav, Filološka razmatranja uz izvore o začecima hrvatske države, v: *Starohrvatska prosvjeta* 16 (1986), str. 77–92.

- Kehnel Annete, *Toren Spil* und Geltungsmacht. Die Geschichte der Symbole der Kärntner Herzogseinsetzung, v: Gert Melville (Hg.), *Institutionalität und Symbolisierung. Verstetigten kultureller Ordnungsmuster in Vergangenheit und Gegenwart* (Köln–Weimar–Wien 2001), str. 477–491.
- Klebel Ernst, Zur Geschichte des Herzogstuhles, v: *Carinthia I* 130 (1940), str. 95–128.
- Knapp Fritz Peter, *Die Literatur des Spätmittelalters in den Ländern Österreich, Steiermark, Kärnten, Salzburg und Tirol von 1273 bis 1439, Halbbd 1: Die Literatur in der Zeit der frühen Habsburger bis zum Tod Albrechts II. 1358* (Graz 1999).
- Korošec Paola, *Alpski Slovani* (Ljubljana 1990).
- Kos Franc, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku 2* (Ljubljana 1906).
- Kos Milko, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* (Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani 11/3, Ljubljana 1936).
- Kos Milko, *Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja* (Ljubljana 1955).
- Krahwinkler Harald, Ausgewählte Slaven-Ethnonyme und ihre historische Deutung, v: Rajko Bratož (izd.), *Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo. Začetki slovenske etnogeneze/Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und karolingischer Epoche. Anfänge der slowenischen Ethnogenese 1* (Situla 39 – Razprave I. razreda Slovenske akademije znanosti in umetnosti 18, Ljubljana 2000), str. 403–423.
- Lhotsky Alphons, *Quellenkunde zur mittelalterlichen Geschichte Österreichs* (Mittelungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 19, Graz–Köln 1963).
- Mal Josip, Schwabenspiegel in koroško ustoličevanje, v: *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo* 19 (1938), str. 109–132.
- Mal Josip, *Probleme aus der Frühgeschichte der Slowenen* (Ljubljana 1939).
- Mal Josip, Osnove ustoličenja karantanskega kneza, v: *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo* 23 (1942), str. 1–62.
- Megiser Hieronymus, *Annales Carinthiae, das ist Chronick des Löblichen Erzherzogthumbs Kharndten* (Leipzig 1612).
- Mihelič Darja, Etnična podoba Karantanije in njenih prebivalcev v spisih zgodovinopiscev od 15. do 18. stoletja, v: Rajko Bratož (izd.), *Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo. Začetki slovenske etnogeneze/Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und karolingischer Epoche. Anfänge der slowenischen Ethnogenese 2* (Situla 39 – Razprave I. razreda Slovenske akademije znanosti in umetnosti 18, Ljubljana 2000), str. 839–961.
- Moro Gotbert, Zur Geschichte des Kärntner Herzogstuhles, v: *Carinthia I* 157 (1967), str. 420–441.
- Nehlsen-von Stryk Karin, Schwabenspiegel, v: *Lexikon des Mittelalters* 7 (Stuttgart–Weimar 1999), st. 1603–1605.
- Neubauer-Kienzl Barbara – Deuer Wilhelm – Mahlnecht Eduard, *Barock in Kärnten* (Klagenfurt 2000).
- Neumann Wilhelm, Wirklichkeit und Idee des »windischen« Erzherzogthums Kärnten, v: isti, *Bausteine zur Geschichte Kärntens* (Das Kärntner Landesarchiv 12, Klagenfurt 1994), str. 78–112.
- Nikolay Sabine, *Der Kärntner Fürstenstein im Bild. Darstellungen eines europäischen Rechtsdenkmales* (Klagenfurt/Celovec–Ljubljana/Laibach 2010).
- Ogris Alfred, Fürstenstein und Herzogstuhl – Symbole der Kärntner Landesgeschichte im Widerstreit ethnischer und territorialer Tendenzen in der slowenischen Geschichtsschreibung, Publizistik und Politik, v: *Carinthia I* 183 (1993), str. 729–767.
- Palme Rudolf, Versuch einer deutung der Symbolik der Herzogseinsetzung am Fürsteinstein, v: Axel Huber (Hg.), *Der Kärntner Fürstenstein im europäischen Vergleich. Tagungsbericht Symposium Gmünd 20. bis 22. September 1996* (Gmünd 1997), str. 15–33.

- Pleterski Andrej, *Mitska stvarnost koroških knežjih kamnov* (Zbirka Zgodovinskega časopisa 17, Ljubljana 1997).
- Puntschart Paul, *Herzogseinsetzung und Huldigung in Kärnten. Ein verfassungs- und kultur-geschichtliches Beitrag* (Leipzig 1899).
- Rumpler Helmut, *Verlorene Geschichte. Der Kampf um die politische Gestaltung des Alpen-Adria-Raumes*, v: Andreas Moritsch (Hg.), *Alpen-Adria. Zur Geschichte einer Region* (Klagenfurt/Celovec–Ljubljana/Laibach–Wien/Dunaj 2001), str. 517–569.
- Rauch Karl, *Die Kärntner Herzogseinsetzung nach alemanischen Handschriften*, v: *Festschrift Adolf Zycha. Abhandlungen zur Rechts- und Wirtschaftsgeschichte* (Weimar 1941), str. 173–232.
- Schmid Peter, Kaiser Arnolf, Bayern und Regensburg, v: Franz Fuchs und Peter Schmid (Hg.), *Kaiser Arnolf. Das ostfränkische Reich am Ende des 9. Jahrhunderts* (Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte Beiheft 19, München 2002), str. 187–220.
- Schmidt Roderich, *Die Einsetzung der böhmische Herzöge auf den Thron zu Prag*, v: Helmut Beumann und Walter Schröder (Hg.), *Aspekte der Nationenbildung im Mittelalter* (Nationes 1, Sigmaringen 1978), str. 439–463.
- Ślupecki Leszek Paweł, *Spuren tschechischer und polnischer Fürstensteine*, v: Axel Huber (Hg.), *Der Kärntner Fürstenstein im europäischen Vergleich. Tagungsbericht Symposium Gmünd 20. bis 22. September 1996* (Gmünd 1997), str. 35–41.
- Snoj Marko – Greenberg Marc, *O jeziku slovanskih prebivalcev med Donavo in Jadranom v srednjem veku (pogled jezikoslovcev)*, v: *Zgodovinski časopis* 66 (2012), str. 276–305.
- Steinmann Ulrich, *Die älteste Zeremonie der Herzogseinsetzung und ihre Umgestaltung durch die Habsburger*, v: *Carinthia I* 157 (1967), str. 469–497.
- Stelzer Winfried, *Die Melker Fragmente der Chronik Johannis von Viktring*, v: *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 112 (2004), str. 272–289.
- Stelzer Winfried, *Landesbewußtsein in den habsburgischen Ländern östlich des Arlbergs bis zum frühen 15. Jahrhundert*, v: Matthias Werner (Hg.), *Spätmittelalterliches Landesbewußtsein in Deutschland* (Vorträge und Forschungen 61, Ostfildern 2005), str. 157–222.
- Sundhaufen Holm, *Der Einfluß der Herderischen Ideen auf die Nationsbildung bei den Völkern der Habsburger Monarchie* (Buchreihe der Südostdeutsche Historischen Kommission 27, München 1973).
- Svetina Robert, *Die Moosburg Arnulfs von Kärnten* (Moosburger Museumshefte 2, Moosburg 1993).
- Štih Peter, *Regnum Carantanum*, v: *Zgodovinski časopis* 40 (1986), str. 215–231.
- Štih Peter, *Plemenske in državne tvorbe zgodnjega srednjega veka na slovanskem naselitvenem prostoru v vzhodnih Alpah*, v: *Slovenci in država. Zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU (od 9. do 11. novembra 1994)* (Razprave I. razreda Slovenske akademije znanosti in umetnosti 17, Ljubljana 1995), str. 21–45.
- Štih Peter, *Celjski grofje, vprašanje njihove deželnoknežje oblasti in dežele Celjske*, v: *Grafenauerjev zbornik* (Ljubljana 1996), str. 227–256.
- Štih Peter, *Najstarejša upodobitev ustoličevanja koroških vojvod 1480* (Monumenta slovenica 9, Ljubljana 1999).
- Štih Peter, *Glose k novi monografiji o Karantaniji*, v: *Zgodovinski časopis* 58 (2004), str. 467–487.
- Štih Peter, *Linhart kot zgodovinar*, v: Ivo Svetina (ur.), *Anton Tomaž Linhart. Jubilejna monografija ob 250-letnici rojstva* (Ljubljana 2005), str. 291–310.
- Štih Peter, *O modernem (ne)razumevanju in (ne)poznavanju stare zgodovine na primeru ustoličevanja koroških vojvod*, v: Dušan Nečak (ur.), *Stiplovškov zbornik* (Historia 10, Ljubljana 2005), str. 33–42.

- Štih Peter, Pledoaje za drugačen pogled na starejšo slovensko zgodovino, v: *Nova revija* 307–308, let. 26 (2007), str. 193–206.
- Štih Peter, Slovansko, alpskoslovansko ali slovensko? O jeziku slovanskih prebivalcev med Donavo in Jadranom v srednjem veku (pogled zgodovinarja), v: *Zgodovinski časopis*, 65 (2011), str. 8–51.
- Torrgler Karl, Zur Auslegung des Schwabenspiegelseinschubes über die Rechte des Herzogs von Kärnten, v: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germ. Abt.* 60 (1940), str. 291–300.
- Vilfan Sergij, Koseščina v Logu in vprašanje kosezov v vzhodni okolici Ljubljane, v: *Hauptmannov zbornik* (Razprave I. razreda Slovenske akademije znanosti in umetnosti 5, Ljubljana 1966), str. 181–215.
- Vilfan Sergij, *Rechtsgeschichte der Slowenen bis zum Jahre 1941* (Grazer Rechts- und Staatswissenschaftliche Studien 21, Graz 1968).
- Vilfan Sergij, Slovenci – kmečki narod?, v: *29. seminar slovenskega jezika, literature in kulture* (Ljubljana 1993), str. 209–222.
- Vilfan Sergij, *Zgodovinska pravotvornost in Slovenci* (Pravna obzorja 5, Ljubljana 1996).
- Voltelini Hans, Der Bericht über die Rechte des Herzogs von Kärnten in zwei Handschriften des Schwabenspiegels, v: *Aus Politik und Geschichte. Gedächtnisschrift für Georg von Below* (Berlin 1928), str. 95–211.
- Wolfram Herwig, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum. Das Weißbuch der Salzburger Kirche über die erfolgreiche Mission in Karantanien und Pannonien* (Wien–Köln–Graz 1979).
- Wolfram Herwig, *Salzburg, Bayern, Österreich. Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum und die Quellen ihrer Zeit* (Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 31, Wien–München 1995).
- Wolfram Herwig, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum. Das Weißbuch der Salzburger Kirche über die erfolgreiche Mission in Karantanien und Pannonien*. Herausgegeben, kommentiert und um die Epistola Theotmari wie um Gesammelte Schriften zum Thema ergänzt (Ljubljana 2012).
- Wutte Martin, Zur Geschichte der Edlinger, der Kärnten Pfalzgrafen und des Herzogstuhles, v: *Carinthia I* 139 (1949), str. 13–48.
- Zenegg Emmerich, Zum 100. Todestage des letzten Herzogbauers (4. Juni 1923). Mit einem Stammbaum, v: *Carinthia I* 113 (1923), str. 38–51.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Kärntner Herzogseinsetzung zwischen Geschichte und Vorstellungen: Probleme ihrer Überlieferung, Entwicklung und ihres Verlaufs sowie der Rezeption bei den Slowenen

von Peter Štih

Die teilweise geänderte deutsche Fassung dieses Beitrages wurde veröffentlicht in *Sabine Nikolay, Der Kärntner Fürstenstein im Bild. Darstellungen eines europäischen Rechtsdenkmales* (Mohorjeva/Hermagoras, Celovec/Klagenfurt 2010), S. 261–299.